

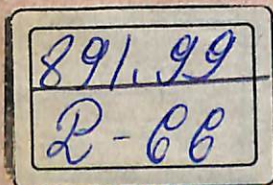


# ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿ ՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ



Հրատ. № 3

ՇԻՐՎԱՆՉԱԴԻ



## ԱՐՏԻՍՏԸ

Թիփլիս  
Տպարան „Հեթումբ“

1911

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵ-  
ՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀԵՍՏԻ ԳՐ-ՔԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿԸ

Ղ. Աղայեան, Հէքիաթներ	I	— 15 կ.
» » »	II	— 15 կ.
» » »	I և II միասին	
կազմած	.	— 50 կ.
Յ. Թումանեան, Սատունցի Դաւիթ	.	— 15 կ.
» Մուշ	.	— 15 կ.
» Լեզենդներ	.	— 15 կ.
Յ. Կոստանեան, Ուղտն ու էշը, պատկերազարդ		— 25 կ.
Մարգար, Գողը	.	— 20 կ.
Գ. Գեմիլըջեան, Ուխտաւորներ, Աշուղի հէքիաթը		— 7 կ.
Ս. Շիխանց, Մի մահ, Անառակը, պատմութեանը		— 7 կ.
Շանթ, Երգեր	.	— 15 կ.
» Լեռան աղջիկը	.	— 15 կ.
Շիրվանզադէ, Պատուի համար, դրամա չորս		— 60 կ.
արարուածով	.	
Գ. Վանցեան, Պատմական քերականութիւն		
արևելահայ լեզուի	.	— 75 կ.
Բժ. Գ. Մաղաքեան, Բժշկականութիւն և հա-		
տարակութիւն	.	— 25 կ.
» » » Մտունդ և ստամոքսի հի-		
ւանդութիւններ	.	— 15 կ.
Օր. Հ. Մելիք-Հայկազեան, Մի պտոյտ ձապո-		
նում	.	— 40 կ.
Վ. Վերեսեան, Մի անմեղ մարդու սոսկալի		
մահը, թարգ. Գ. Պոօեանցի	.	— 6 կ.

891.99  
6-66

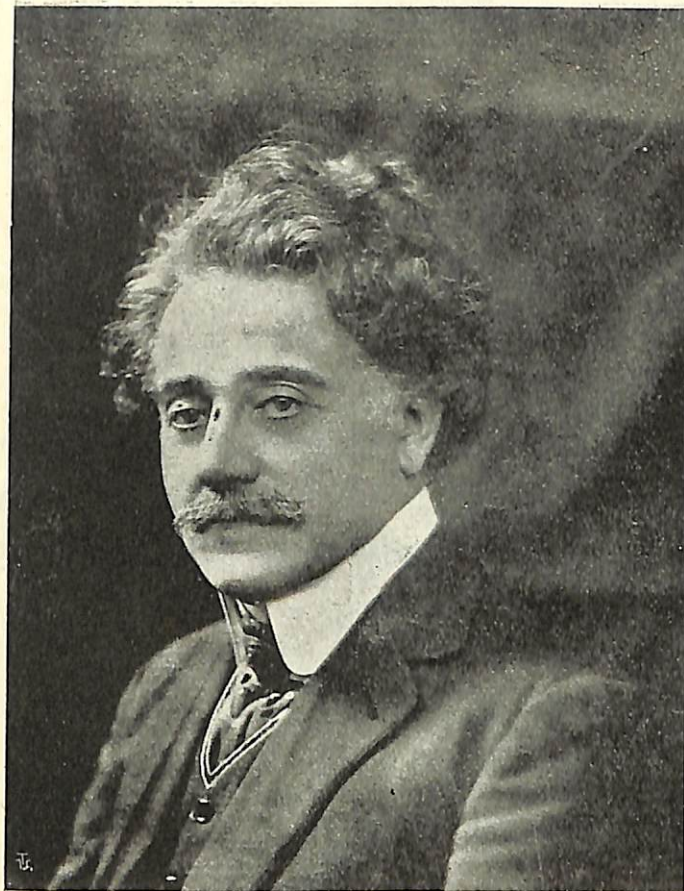
ԾԻՐՎԱՆՁԱՐԷ

== Ա Ր Տ Ի Ս Տ Ը ==

Թ Ի Ը Ի Ս

15.07.2013

48227



*Handwritten signature in Armenian script, likely reading 'Մ. Ա. Մյասնիկյան' (M. A. Myasnikyan).*

ԹԵՏՈՒՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ  
ԴՏՏ. ԲԻԲԼԻՈՏԵԿԱ  
ՀԱՍՈՒ-ԱՐՄ ՀՍՀՐ  
Պ. ԻՄ. Ա. ՄԵՏՆԻԿՅԱՆ  
ՍՏԱՆԻՍՏԱՆԻ ԿՆՏՐՈՆԻ

16809-58

1911 թ. մայիսի 7-ին տեղի է ունենալու Շիրվանզաղէի գրական բեղմնատը գործունէութեան 30-ամեակը:

Ո՛ր յարգանս Շիրվանզաղէի գրական գործունէութեան՝ Կովկասի Հայոց Հրատարակչական Ընկերութիւնը առանձին հրատարակում է յօբելեարի ամենալաւ երկերից մէկը--«Արտիստը»:

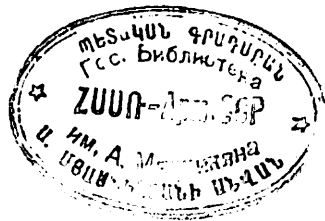


U P S T U S E

# Ա Ր Տ Ի Ս Տ Ը

Հինգ ամիս էր ընդամենը Օդեսսայումն էի, չորրորդ անգամ փոխեցի սենեակս: Փոքրի շատէ մեծ քաղաքում բնակուող մենակեցի համար մի առանձին հաճոյք է ստէսլ-ստէսլ կացարան փոխելը: Անցնելով մի թաղից միւսը, կարծում ես մի երկրից միւսն անցար: Նոր հարեանութիւն, նոր միջավայր, երբեմն այլ կենցաղով ու ոգով:

Այս անգամ պիտի բնակուէի քաղաքի աղմուկալի փողոցներից մինում, հինգյարկանի մի տան երրորդ յարկում: Տանտիրուհիս իտալուհի էր, գէր, առողջ, ամրակազմ մի այրի ձօտ յիսուն տարեկան: Նրա ամուսինն եղել էր իտալական օպերայի յուշարար, շատ վաղուց հայրենիքից տեղափոխուած Ռուսաստան: Մեռնելով, կնոջ ու միակ դստեր համար թողել էր իբրև ժառանգութիւն հին նօտաների մի մեծ կապոց և իտալացի արտիստների ծանօթութիւնը: Այրին, ապրելու ուրիշ միջոց չունենալով, պարապում էր սենեակներ վարձու տալով:

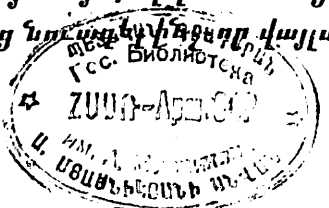


Հէնց առաջին օրը ես ծանօթացայ հարևաններիս հետ: Այդ ինձ համար նոր և բաւական հետաքրքրական շրջան էր: Նա բաղկացած էր մեծ մասամբ իտալացիներից: Կար և՛ մի ոռւս ուսանող ու մի հրէուհի ատամնարոյժ, բաւական գեղեցիկ, թէև ոչ այնքան էլ թարմ:

Կենտրոնը կազմում էր տանտիրուհու գոլտարը՝ շիկահեր, փղոսկրի պէս փայլուն, մաքուր ատամներով և գեղեցիկ աչքերով քսան տարեկան Լուիզան: Նա երգում էր, ունէր զօրեղ ու անոյշ ձայն, պատրաստում էր բեմին նուիրուելու: Կիտէր նուազել դաշնամուր, երաժշտութեան դասեր էր տալիս, փող ժողովում, որ զնայ իտալիա ձայնը մշակելու:

Առաջին օրն անծանօթ շրջանում զգացի սովորական անյարմարութիւն, երկրորդ օրն ընտելացայ, իսկ մի շաբաթ անցած՝ բաւական բարեկամացայ բոլորի հետ: Մենք ճաշում էինք միևնոյն սենեակում, միաժամանակ, միևնոյն սեղանի քով: Երկու ժամից սկսած մինչև երեկոյեան չորս-հինգ ժամը ծիծաղ, երգ, նուազում, պար ու սրախօսութիւններ խաւնւում էին միմեանց և ջերմացնում տարբեր ազգերի ու դաւանութիւնների պատկանող մարդկանց բարեկամական մթնոլորտը:

Մի օր ճաշից յետոյ Լուիզան նստեց դաշնամուրի քով և սկսեց նուազել փոքր վայր: Բասօ-



կօնտատօ Չելլինին գրկեց կօնտրայլտօ Լուկրեցիա Կաֆարելլին ու սկսեց պարել: Բարձրացաւ ընդհանուր ծիծաղ, որովհետև իրաւ որ այդ մի գուարճալի զոյգ էր. Չելլինին խիստ նիհար էր և շատ բարձրահասակ, Լուկրեցիա Կաֆարելլին, ընդհակառակը, խիստ գէր էր և կարճահասակ: Լուիզան նուազելով հանդերձ գեղեցիկ զուխը ձգել էր յետ և անզուսպ բրջջում էր, լեցնելով սենեակն իր անուշ ձայնի հիւթալի հնչիւններով:

Չուարճութեան տաք միջոցին դռների մէջ նկարուեց ինձ համար մի անծանօթ կերպարանք: Ոչ ոք առաջին պահ չնկատեց նրան, բացի ինձանից, որ նստած էի դռների մօտ: Անծանօթը հէնց առաջին վայրկեանից գրաւեց ուշադրութիւնս: Ես դիտեցի նրան: Մօտ 16—17 տարեկան մի պատանի էր նիհար, գունատ դէմքով, կուրծքը փոքր ինչ ներս ընկած: Հագած էր մուգ-կապտագոյն գօտևոր կարճ բաճկոն, որի կուրծքը զարդարուած էր ասրեայ խաչաձև ծոպերով, և նոյն գոյնի նեղ վարտիկ: Չեռին բռնած էր մի կակուղ կանաչագոյն գլխարկ փետուրով զարդարուած, նման այն գլխակներին, որ դնում են թափառաշրջիկ յոյն սնդրիավաճառները կամ իտալացի երաժիշտները: Նրա դէմքի գծերը կանոնաւոր էին ու նուրբ, աչքերն ունէին ինչոր մելամաղձիկ արտայայտութիւն: Իա այն երջանիկ դէմքերից էր, որոնք հէնց առաջին հայեաց-

քով մարդու սրտում շարժում են համակրութեան զգացում:

—Բ՛օն ջուրնօ,—ասաց նա, գլուխ տալով:

—Օհօ՛, արտիստը,—գոչեց ամենքից՝ առաջ բարիտոն կավալլարօն, որ մի բարեսիրտ մարդ էր մօտ երեսուն ու հինգ տարեկան:

—Արտիստը, արտիստը, —կրկնեցին միևնեքը:

Նոյն վայրկենին պար, նուագում, ծիծաղ ընդհատուեցին, և բոլորի հայեացքները դարձան դէպի պատանին:

—Ո՞րտեղ էիր, այսքան ժամանակ չէիր երեւում,—հարցրեց կավալլարօն:

—Սպասեցէք, նա տխուր է,—գոչեց Լուիզան և մօտեցաւ պատանուն.—էլի ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ ներս չես մտնում:

—Ո՞րտեղ է սինեօրա Ստեֆանիան,—հարցրեց պատանին:

Նրա ձայնը յուզուած էր, դողում էր: Կար այդ ձայնի մէջ մի սրտաշարժ շեշտ, որ արտայայտում էր հեզութեան հետ և թախիծ:

—Ա՛, ա, հասկացայ,—ասաց Լուիզան, —էլի մայրդ, երեխ, հիւանդ է: Խեղճ պատանի, դու սլանում ես երկինք, նա կպած է երկրին...

—Սինեօրինա Լուիզա, ես ձեզ խնդրում եմ ինձ չխղճալ,—գոչեց պատանին վիրաւորուած, —սինեօրա Ստեֆանիան այստեղ չէ՛:

—Մայրս խոհանոցումն է:

Պատանին գլուխ տուեց շնորհալի ձևով ու հեռացաւ:

—Նա չափազանց տխուր էր,—ասաց կավալլարօն,—անշուշտ մայրն այս անգամ ծանր հիւանդ է:

—Չեմ կարծում,—նկատեց Լուիզան,—այդ կինը միշտ հիւանդանում է որդուն տանջելու համար: Խեղճ պատանի...

—Խեղճ,—կրկնեց ոռւս ուսանողը կծու հեզութեամբ,—բայց նա չի ուզում, որ դուք նրան խղճաք, սինեօրինա Լուիզա: Տեսա՞ք, ինչպէս վիրաւորուեց:

—Նա հպարտ է ինչպէս սպանական զբանդ,—ասաց կավալլարօն, իր բարի աչքերը թանձր ունքերի տակից դարձնելով դէպի ինձ,—և հպարտութիւնը սազում է նրա հեզութեանը: Սինեօր, նրա կերպարանքն ինձ միշտ յիշեցնում է իմ եղբորը: Տաղանդաւոր ջութակահար էր, մեռաւ քսան տարեկան հասակում թևերիս վրայ:

—Դուք ճանաչում էք Լեոնին,—դիմեց ինձ օրիորդ Ռախսան՝ հրէուհի ատամնաբոյժը:—Ո՞չ: Երևակայեցէք, հարեաններ, պարոնը մեր արտիստին չի ճանաչում:

—Օ՛ճ, այդ աններելի է,—գոչեցին Լուիզան ու Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

—Իմ կարծիքով,—ասաց կավալլարօն,—ով



գեղարուեստասէր է, իրաւունք չունի Լեոնին չճանաչելու: Նա իսկական արտիստ է, այո՛, հոգով, սրտով, արիւնով, ամբողջ էութեամբ արտիստ:

Իմ հետաքրքրութիւնը բոլորովին գրգռուեց: Ո՞վ է, վերջապէս այդ մանուկը, որ այդքան գրաւել է հարեաններին համակրանքը:

—Եթէ կամենում էք, իսկոյն կժանօթանաք,—ասաց Լուիզան,—արժէ այցելել նրան իր ապարանքում: Գիտէ՞ք ինչ,—դարձաւ նա ընդհանուրին,—վատ չի լինի, եթէ խմբովին գնանք մեր արտիստի հիւանդ մօրը տեսնելու: Այո՛, վատ չի լինի... Ես գնում եմ, ով ուզում է, թող հետևէ ինձ:

Այս ասելով, նա անմիջապէս դիմեց դէպի դռները: Բացի ուսանողից և երկրորդական բարիտօն Բօրելլիից, բոլորս հետևեցինք նրան, նոյն իսկ հաստամարմին Լուկրեցիա Կաֆարելլին:

Արտիստը բնակւում էր նոյն տան վերին յարկում: Լուիզան մեզ առաջնորդեց դէպի գլխաւոր սանդուղքը, բարձրացանք չորրորդ յարկը: Այնտեղից նեղ, կեղտոտ, փայտեայ սանդուղքով հասանք հինգերորդ յարկը, մտանք մի մթին անցք: Անմիջապէս խփեց մեր թիին ճարպի մէջ տապակուող մսի անախորժ հոտը:

Լուիզան կանգ առաւ մէկթևանի մի ցածր դռան առջև:

—Մինեօր Չելլինի,—ասաց նա,—ձեզ համար

պիտի առաստաղը մի ֆուտ բարձրացնել:

—Իսկ սինեօրինա Կաֆարելլի համար դռները պիտի երկու ֆուտ լայնացնել,—հեզնեց Չելլինին կօնտրայլտօի մարմնի ղաստութիւնը, գրկելով իր երկայն թևով նրա իրանը:

Մինք մտանք մի սենեակ, որ մի փոքր մեծ էր, քան մի մեծ հաւաքուն: Այնտեղ, մութ անկիւնում, պատի տակ երևում էր ինչ-որ բան, նման սնկողնակալի թէ թախտի՝ չգիտեմ. սինեօրա Ստեֆանիայի յաղթանդամ մարմինը թաքցնում էր նրան իմ աչքից: Մի քայլ առաջ գնալով, տեսայ հնամաշ վերմակի տակ պառկած մի կնոջ դէմք: Նրա ճակատը կապած էր սև թաշկինակով, աչքերը յառած առաստաղին: Նա տնքանքում էր ու ծանր հառաչում: Նրա ոտների կողմում կանգնած էր «արտիստը»: Ըստ երևոյթին, նրա միտքը կլանուած էր կամ մօր հիւանդութեամբ կամ մի ուրիշ հոգսով, որովհետև մեր երևալը աննկատելի մնաց նրա համար:

—Դէ լաւ, քիչ տնքանքա՛մ,—ասում էր սինեօրա Ստեֆանիան հիւանդին,—խօս չես մեռնում: Սովորական հիւանդութիւնդ է, էլի վաղը կանցնի: Բա-բա-բա, տես մօտդ ինչ պատուաւոր հիւրեր են իկել: Համարեա իմ բոլոր կաւալերներն ու դամբրը: Տղայ,—դարձաւ նա Լեոնին,—երևի, այդ դու ես անհանգստացրել մարդկանց:

Պատանին նայեց մեզ, չափազանց շփոթուեց

և շտապեց սենեակի ընդամենը մի գոյգ ջարդուած աթոռներն առաջարկել եօթ հիւրերից չգիտէր որ մէկին:

—Պարոնը բժիշկ է,—հարցրեց հիւանդը, երբ տեսաւ ինձ:

Բժիշկ չէ,—պատասխանեց սինետրա Ստեֆանիան,—բայց, երևի, ցաւդ բժշկից լաւ կհասկանայ: Քո հայրենակիցներից է...

—Հայ,—գոչեց հիւանդը զարմանալով, թէ ուրախանալով չգիտեմ և, գլուխը դանդաղ բարձրացնելով, նստեց անկողնում:

—Հայ,—կրկնեցի ես զարմացած, որովհետև ինչ ազգի ասես սպասում էի այդ միջավայրում, բացի հայից:

—Այո,—ասաց օրիորդ Ռաիսան,—արտիստը ձեր հայրենակիցն է. զարմանալի է, որ չիմացաք հէնց առաջին տեսնելուց:

—Ո՞րտեղացի էք,—հարցրեց հիւանդը,—խօսմ Բեսարաբիայից չէք: Ո՞չ: Օճ, այդ շատ լաւ է, շատ լաւ: Օ՞Ֆ-օՖ-օՖ, Բեսարաբիայի հայերը Աստուած չունին, զազաններ են, չեն ուզում ցաւս հասկանալ: Տէր Աստուած, ոչ ոք ցաւս չի հասկանում, ոչ ոք...

—Էլի մի սկսիր հին երգդ,—գոչեց սինետրա Ստեֆանիան,—բաւական է:

—Ո՞չ, Ստեֆանիա, չեմ կարող լռել, սիրտս այրւում է: Դու էլ մայր ես, բայց զաւակդ

տղայ չէ: Օ՛հ, երանի իմն էլ աղջիկ լինէր: Չգիտես, ինչ է անում նա: Հօր նման տանջում է ինձ: Պարոն,—դարձաւ ինձ,—այդ փշացածն իմ միակ տղան է, հասկանում էք, միակ, ուրիշ զաւակ չունիմ: Աստուած սիրէք, խելքի բերէք նրան: Նա հօր ճանապարհով է գնում...

—Սովորական գանգատներ են,—շնչացականջիս Լուիզան, — ուշադուժիւն մի դարձնէք:

Ես նայեցի Լևոնին: Ամաշելուց նա երեսը դարձրել էր պատին, մեզ չէր նայում:

Լուիզան մօտեցաւ նրան, բռնեց ձեռներից, երեսը դարձրեց իր կողմը, ուղիղ նայեց անջբերին բարեկամական—ո՛չ, աւելի—սիրող քրոջ քնքոյշ հայեացքով: Ինձ թուաց, որ այդ հայեացքը թափանցեց մինչև Լևոնի հոգու խորքը: Եւ ո՞ւր հոգու խորքը չէր թափանցիլ այն: Լևոնը զուարթացաւ և երախտագիտութեան զգացումով լեցուն աչքերով նայեց իտալուհու երեսին:

—Եթէ օրինաւոր որդի լինէր,—շարունակեց հիւանդը,—ձեզ նման պատուաւոր հիւրերին այսօր այս խոզաբնում կընդունէր: Տեսնում էք, աթոռներ էլ չունինք: Անամօթ, ի՞նչ ես ցցուել փայտի պէս: Չե՞ս տեսնում հիւրերիս:

Լևոնը կրկին անգամ սենեակի մի գոյգ աթոռներն առաջարկեց մեզ: Նստել անկարելի էր. այդ փոքրիկ սենեակում եօթ-ութ հոգի կանգ-

նել միայն կարող էին: Լուկրեցիա Վաֆարելլին երկար չդիմացաւ օդի սակաւութեանը, դուրս գնաց: Չելլինին հետեւեց նրան, ասելով թէ «արտիստի» մայրը մեռնելու ախորժակ չունի դեռ, կարիք չկար անհանգստանալու:

Նրանց դուրս գնալուց յետոյ սենեակն այնչափ գոնէ ազատուեց, որ ես կարող էի դիտել շուրջս: Այն, ինչ որ տեսայ, ինձ հաճելի զարմացում պատճառեց: Մի անկիւնում կախուած էին աշխարհիս անուանի երաժշտապետների, նուագիչների, երգիչների ու երգչուհիների լուսանկարները իրոփարի ձևով միմեանց միացրած: Միւս անկիւնում դրուած էր մի փոքրիկ զրասեղան, ծանրաբեռնուած զանազան էփանագին գեղարուեստական իրերով: Այնտեղ տեսայ Բեթհովէնի, Մօցարտի, Շէքսպիրի և Վազների կաւեայ կիսարձանիկները աղիւսի գոյնով, մի հաստ խեցեղէն շուի, մի կոտրուած սրինգ և ուրիշ այդպիսի պարագաներ: Սեղանի առաջին պատից կախած էին մի կիթառ, մի մանդոլինա և մի ինչ-որ թատրոնական զգեստ՝ նման Ռիգօլետտոի հագուստին: Ամենահետաքրքրականը մի նկար էր պօլիտրայի վրայ, որ ներկայացնում էր երկու պատանիների մենամարտութիւնը բռունցքներով մի փողոցային երգչուհու համար: Աղջիկն ընկել էր մէջտեղ զգոգուած մազերով և աշխատում էր բաժանել ախոյեաններին...

—Տեսնում եք,— շնչաց ականջիս կալալարօն, — երաժշտութիւն, նկարչութիւն, պօէզիա, ոչինչ չի մոռացուած:

Այդ միջոցին հիւանդը շարունակում էր գանգատուել.

—Ահա երեք օր է, առաւօտներն էլ երեսը չեմ տեսնում: Նա չի քնում, Ստեֆանիա, չի քնում: Չէ որ կարող է հիւանդանալ, յետոյ ես ի՞նչ անեմ, ո՞վ կպահի ինձ: Գիշեր-ցերեկ թատրոններումն է: Հօր ցաւը որդուն է անցել: Անիծուի նրա գերեզմանը, օրս սևացրեց:

—է՛լի միևնոյն գանգատները,— արտասանեց Լուիզան, — և ի՞նչպէս չի յոգնում այդ կի՛ւր: Եսամսի...

Արդարև, հիւանդի աչքերի մէջ երևում էր եսամոլի հողի, թէև գեղեցիկ էին այդ աչքերն և դեռ բաւական թարմ մօտ յիսուն տարեկան կնոջ թառամած դէմքի վրայ:

Հրաժեշտ տալիս նկատեցի մի բան. կալալարօն թաքուն Լևոնի ձեռի ափի, մէջ սեղմում էր մի ոսկեղբամ, պատսոնին հրաժարւում էր ընդունել: Այն ժամանակ բարիտօնը քայլերը դանդաղեցրեց, մնաց սենեակում, թոյլ տալով որ Լևոնը մեզ ուղեկցի:

Սինեօրա Ստեֆանիան համառօտ պատմեց ինձ Լևոնի մասին հետևեալը. — Նրա հայրը եղել է թատրոնական վարսավիր և չափազանց գեղար-

ուճեստասէր: Համեստ, զլուխը քաշ արհեստաւորը: յանկարծ անձնատուր է լինում հարբեցողութեան կործանիչ ախտին և ոչ առանց պատճառի: Պարզու՛մ է, որ նա անյոյս սիրահարուած է մի երգչուհու վրայ: Կուլիսների ետևում շուտով նա դառնում է ընդհանուր կատակների ու ծաղրի առարկայ: Արտիստներից սկսած մինչև վերջին թատրոնական ծառան ծիծաղում են նրա յանդուգն զգացման վրայ դէպի մի գեղեցկուհի, որի երկրպագուների թւում անուանում են նաև տեղական քաղաքագլուխ, յայտնի միլիօնատէր ու բարեգործ յոյն Մարագլիին...

Հալածանքն ու ներքին վիշտը ներգործում են վարսավիրի վրայ այնչափ, որ սրտի դառնութիւնն օդու մէջ անգամ չի կարողանում խեղդել: Մի օր նա ծեծում է ռեփիսօրին, որ ծաղրելիս է լինում նրա շինած մի կեղծամը, անուանելով նրան «սրիկայ»: Նրան զրկում են թատրոնական վարսավիրի պաշտօնից: Այդ ժամանակի, նա դառնում է օդու և փողոցների անդառնալի սեպհականութիւն: Եւ մի երեկոյ ոստիկանները գտնում են նրան մի ծառի տակ, ձիւնի մէջ թաւալւած, բերում են տուն: Երեք օր չանցած՝ մեռնում է տիֆից, թողնելով կնոջն ու զաւակին ճակատագրի հաճոյքին:

Այրին, ամուսնու արհեստից զզուած ու տանջուած, ութ տարեկան Լեոնին յանձնում է

մի ատաղձագործի և ինքն սկսում ուրիշների համար ճերմակեղէն կարել: Երկու ամիս չանցած՝ մանուկն արհեստանոցից փախչում է ուսումնարան: Բարի մարդիկ տալիս են նրա ուսումնաւարձը: Նա սովորում է գրել-կարդալը: Այրին յանձնում է նրան հագուստեղէնի վաճառատուն: Մանուկը չի մնում այդտեղ: Մի աներևոյթ ձեռք մղում է նրան դէպի թատրոն: Նա դառնում է աֆիշներ բաժանող օրական յիսուն կոպէկով և թատրոնների վերնայարկը բարձրանալու իրաւունքով:

Անցնում է կուլիսների ետև, կամաց-կամաց ծանօթանում դերասանական աշխարհի հետ: Այժմ բոլոր արտիստները ճանաչում են նրան, բոլորին նա ծառայութիւններ է անում և բոլորը սիրում են նրան, իր հեղութեան և աշխուժութեան համար: Նա ոչ մի ներկայացում բաց չի թողնում, մանաւանդ իտալական խմբի ներկայացումները: Նա ցերեկներն էլ թատրոնում է կամ նրա շուրջը:

— Սինեօր, կղարմանաք եթէ ասեմ, որ այժմ նա երբեմն ստեղծում է նորեկ անծանօթ արտիստի համար փառք մեր քաղաքում, — շարունակեց մօր փոխարէն Լուիզան: — Այո, այո, սինեօր Չելլինի, մի հակառակէք, այս ճիշտ է: Նա ունի բազմաթիւ յոյն ու հրէայ ընկերներ, որոնք զարմանալի հաւատ ունին դէպի նրա ճաշակը և սիրում են

նրան: Դրանք կլակեօրներ չեն, ո՛չ, այլ թատերասէրներ: Չգիտեմ, գուցէ նրանք կաշառուում են, բայց Լևոնին՝ ո՛չ, երբէք չի կարելի կաշառել: Սինեօր Կավալարօ, ճիշտ եմ ասում, թէ ո՛չ:

—Նա ազնիւ է որպէս նորածին և զգայուն՝ որպէս քնարի լար,— արտասանեց բարիտօնը.— Նախիմ հանգուցեալ եղբօր տիպարն է...

—Բայց ի՞նչպէս է ստեղծում անծանօթ արտիստի համար փառք,— հետաքրքրուեցի ես:

—Առաջին ծափահարութեամբ,— պատասխանեց Կավալարօն:

—Չեմ հասկանում,— ասացի ես:

—Մինեօր,՝ երևի, չգիտէք ի՞նչ ասել է արտիստի համար առաջին ծափն անծանօթ բաղաջում: Շատ բան, ելբեմն ամեն ինչ: Դուք թատերասէր էք, նկատած կլինիք մի երևութութատրոնական սրահում նստող հասարակութիւնը հազիւ է վստահանում առաջին ծափը տալ անծանօթ արտիստին: Շատ անգամ, հոգով հիացած երգչի երգով, նա ամաչում է իր հիացումը արտայայտել: Կարող են նրան անճաշակ համարել: Բայց ահա. օգնութեան է հասնում Լևոնը: Նա ազատ է հասարակական նախապաշարունակներից, չի քաշում առաջին ծափը տալ: Խոնարհեաւում է նրա օրինակին: Այն ժամանակ հասարակութիւնը նոյնպէս ծափահարում է: Միւս օրը լրագիրները գրում են այդ ծափահարութիւնները

մասին, և ահա անծանօթ արտիստի աջողութիւնը ապահով է:

—Եթէ, ի հարկէ, արտիստը շնորհք ունի,— աւելացրեց Չելլինին:

—Այո, ի հարկէ:

—Բայց ըստ Լևոնը կարող է շատ անգամ անշնորհքին էլ տալ առաջին ծափը,— նկատեց Բօրելին:

—Ներողութիւն,— սլատասխանեց Կավալարօն, հեղնօրէն ժպտալով,— մեր խմբի վերաբերմամբ դոնէ նա դեռ այդպիսի սխալ չի գործել:

—Ես գուշակեցի՞, որ Բօրելին դեռ չի արժանացել Լևոնի ծափին:

Վիճաբանութիւնը գուցէ շարունակուէր, եթէ կրկին ներս չմտնէր Լևոնը: Այս անգամ նրա դէմքը բաւական հանգիստ էր: Նա հրաւիրեց Կավալարօին մի անկիւն և շնչալով ականջին, բաց թողեց նրա զրպանը մի ոսկեղրամ: Յետոյ իմացայ, որ մեր դուրս գալուց յետոյ նա իր մօր բարձի տակ գտնում է այդ դրամը: Հասկանում է, որ Կավալարօն պիտի դրած լինի, վերցնում է, բերում, վերադարձնում տիրոջը:

—Յամառ ես, Լևոն, յամառ,— գոչեց Կավալարօն, շփելով պատանու գլուխը հայրական սիրով:— Դէ, լաւ, մի նեղանար, նստի՛ր մի փոքր խօսենք: Դու, ի հարկէ, երեկ թատրոնումն էիր:

—Էի:

— Հաւանեցիր ինձ...

— Ի հարկէ:

— Ապա ինչո՞ւ երեսդ դարձնում ես ինձա-  
նից... Ա՛հ, կեղծում ես...

— Սինեօր կավալարօ, երեկ դուք շփոթուած  
էիք:

— Ե՞ս. ամենևին: Սխալում ես:

— Ո՛չ, սինեօր, չեմ սխալում: Երբ հան-  
դիստ էք, երբէք չէք շեղում: Մենք ամենքս  
խմացանք, որ ձեզ բարկացրել են:

— Քեզ այդպէս է թուացել: Ոչ ոք ինձ չէր  
բարկացրել: Ահա՛ տես՜ր, Լևոն, ինձ դեռ լաւ  
չես ճանաչում:

Լևոնը նայեց կավալարօի աչքերին այնպիսի  
պարզ ու խելօք հայեացքով, որ կեղծել նրա մօտ  
անկարելի էր: Կավալարօն, ձեռը դնել վ նրա  
ուսին, ասաց.

— Ձեա սխալում, բարեկամս, երեկ ներ-  
կայացումից մի քիչ առաջ ես խոչոր վէճ ու-  
նեցայ ռեժիսօրի հետ:

— Ո՛չ, սինեօր կավալարօ, ասացէք՝ դիրիժօ-  
րի հետ, — ուղղեց Լևոնը համարձակ:

— Ի՞նչ ո՞րտեղից իմացար:

— «Օ՛ կառլօ»-ն երգելիս, սինեօր Մարտի-  
նին կէս տոն բարձր վերցրեց ձեզ շեղելու համար:  
Սինեօր Մարտինին բոլորի վերաբերմամբ անաչառ  
է, բացի իրանից: Ռեժիսօրի պատճառով նա

ձեզանից վրէժ չէր առնիլ: Նա քինախնդիր է միայն  
իր անձնական հակառակորդների դէմ:

— Լսում էք, սինեօր, — դարձաւ ինձ կավալ-  
լարօն ողևորուած, — այս պատանու բերանով  
խօսում է ինքն երաժշտական բնագիւղումը և դի-  
տողական ձիրքը:

Լևոնը վերկացաւ, գլուխ տուեց, շնորհակա-  
լութիւն յայտնեց մեզ մեր այցելութեան համար  
և շտապեց դէպի դռները: Այլևս նա այնքան  
գրաւել էր ինձ, որ կամեցայ անպատճառ հետը  
խօսել:

— Հայերէն գիտէք, — հարցրի ես, երևի,  
հայրենասիրական զգացումից զրգուած:

— Գիտեմ:

Նա, ինչպէս և իր մայրը, խօսում էր ռու-  
սերէն լեզուով տաճկական արտասանութեամբ:  
Իտալացիներից միայն տանտիրուհիս և նրա  
աղջիկը գիտէին ռուսերէն, նաև կավալարօն:  
Միւսների հետ Լևոնը խօսում էր իտալերէն:

Մի քանի հարցեր տուեցի նրան պարզ հայե-  
րէն լեզուով: Նա ապշած նայեց երեսիս և ժպտաց:

— Ձեա հասկանում, — դարձայ ես ռուսերէն  
լեզուի օգնութեանը:

Այդ լեզուն եկեղեցական է, — խօսեց նա  
տաճկերէն լեզուով, — իմ իմացած հայերէնն ահա  
այս լեզուն է:

Ինձ համար նորութիւն չէր բեսարաբիայի

85-60891



հայերի մայրենի լեզուն չիմանալը: Բայց առաջին անգամ էի պատահում մէկին, որ տաճկերէնը հայերէն էր համարում:

Ես խնդրեցի Լևոնին այցելել ինձ շուտ-շուտ և իմ կողմից խոստացայ այցելել նրան:

Նա ինձ երկար սպասել չտուեց: Հետևեալ օրն իսկ եկաւ սենեակս և ուրախ-ուրախ յայտնեց, թէ մայրն արդէն առողջանում է: Ուղիղն ասած, ես չէի հետաքրքրւում մօր վիճակով, ինձ զբաղեցնողը որդու ճակատագիրն էր:

Երբ խօսք բաց արի թատրոնի ու երաժշտութեան մասին, պատանին կերպարանափոխուեց, ինչպէս կրակոտ սիրահար, երբ խօսւում է նրա սրտի ընտրեալի վերաբերմամբ: Ոգևորուած նկարագրեց իր լսած երևելի երգիչների ու նուագիչների տաղանդը: Վերջին եօթ տարուայ ընթացքում նա լսել էր գրեթէ բոլոր նշանաւոր երգիչներին ու նուագիչներին, որոնք այցելել էին Տոլասաստանն Օդեսսայի վրայով:

—Երևի, դու էլ նուագում ես կամ երգում,  
—հարցրի ես:

—Ո՛չ, սինեօր:

—Չեմ հասկանում:

—Երգելու համար ձայն չունիմ:

—Իսկ նուագելու համար գործիքներ շատ ունիս սենեակումդ: Երեկ տեսայ:

—Այո, նուագում եմ մանդոլինա և կիթառ:

—Նօտաներ գիտե՞ս:

—Սինեօրինա Լուիզան սովորեցրել է: Իուք ըսել էք նրա երգեցողութիւնը: Հիանալի ձայն ունի: Այնպէս չէ: Այո: Հաւանել էք: Ի հարկէ, փվ չի հաւանիլ: Օ՛ո, Լուիզային մեծ ապագայ է խոստանում...

Նա լռեց, հառաչեց, հայեացքը ձգելով դէպի անտրոշ տարածութիւն: Ես նրա դէմքի վրայ նշմարեցի հոգեկան դաղտնի տառապանքի արտայայտութիւն: Խոստովանւում եմ, այն ժամանակ նշանակութիւն չտուեցի նրա հառաչանքին: Եւ միթէ կարող էի երևակայել տասնութ տարեկան պատանու հոգին որնէ լուրջ վշտի ընդունակ:

—Այդ բոլորը լաւ, —ասացի ես, —բայց դու ինչո՞վ ես կերակրում քեզ ու մօրդ: Չէ որ հայրդ ժառանգութիւն չի թողել:

—Իործ շատ կայ, սինեօր: Պրօգրամներ եմ ծախում, ստասիսի դեր եմ կատարում բեմի վրայ, պոչ եմ բռնում: Ա՛խ, սինեօր, եթէ միջոց ունենայի, կսովորէի վիօլօնչէլ նուագել ու կրճատնէի երաժշտական խումբը:

—Յիշում ես հօրդ, Լևոն:

—Ի հարկէ, շատ լաւ եմ յիշում:

—Ասում են նա բարի մարդ էր:

—Այո, սինեօր, շատ բարի էր, միայն...

—Հարբում էր,—լրացրի ես պատանու խօսքը:

—Նա երբէք ինձ չէր ծեծում, չէր էլ բարկանում վրաս: Բայց ոչ, մի անգամ բարկացաւ, յիշում եմ...

—Երևի, չարութիւն էիր արել:

—Այո: Այն ժամանակ նրա խանութն անասնաբույժի կապոյտ տան ներքին յարկումն էր: Ամեն օր գնում էի այնտեղ կեղծամներ սանրում: Մի օր նա շատ տխուր էր: Մի ժեներալ եկաւ երեսը սպիտակ տալու: Նրա մօտ միշտ մեծամեծներ էին գալիս: Ես վերցրի մի սանր, վրէնքաշեցի մի թուղթ ու սկսեցի շրթունքներովս նուագել: Ժեներալը բարկացաւ ու հօրս հրամայեց ինձ դուրս անել: Հայրս մօտեցաւ, ականջաքաշեց ու, վզակոթիս տալով, վռնդեց դուրս: Բայց յետոյ, երբ ժեներալը գնաց, կանչեց ինձ ներս, աչքերս սրբեց, համբուրեց ու ասաց. «Եթէ դու կունենաս երաժշտական ընդունակութիւն, ինձ գրաւ կդնեմ, քեզ չեմ թողնիլ առանց ուսման»: Այո, սինեօր, շատ լաւ մարդ էր, թէև հարբում էր: Սինեօր, ներեցէք, ո՞ր ժամն է:

—Տասնումէկ:

—Օճ, ես ուշացայ: Ներողութիւն, էլի կգամ: Ձեր սենեակը լաւն է: Դուք ինձ գրքեր կտաք կարդալու, այո: Շնորհակալ եմ: Ցտե-

աութիւն: Այսօր Կալաֆատի բենեֆիսն է: Թատրոնը լիքն է լինելու: Պէտք է գնամ պոչ բռնեմ:

Ես կամեցայ հարցնել ինչ ասել է «պոչ բռնել», բայց Լևոնն արդէն չբացել էր:

Պալաֆատին ընտիր երգչուհի էր:

Գնացի Թատրոն տոմսակ վերցնելու: Կասսի առջև կանգնած էր գնողների մի երկայն շարք, որ հասնում էր մինչև փողոցի կէսը: Եղանակը սառն էր, խոնաւ, անախորժ: Պիտի բռնէի շարքի վերջին տեղն և ամենաքիչը մի ժամ սպասէի մինչև հերթս հասնէր: Ուզում էի վերադառնալ տուն, երբ լսեցի իմ ազգանունը: Դա Լևոնի ձայնն էր, որ կարող էի ճանաչել հարիւրաւոր ձայների մէջ: Նա կանգնած էր կասսից մի քանի քայլ միայն հեռու, երկու հրէաների միջև սեղմուած:

—Տոմսակ էք ուզում գնել,—հարցրեց նա տաճկերէն:

—Այո:

—Եկէք, տեղս բռնեցէք, ապա թէ ոչ, շուտ չէք հասնիլ կասսին:

Ես բռնեցի նրա տեղը: Նա գնաց կանգնեց շարքի վերջում: Այդտեղ միայն իմացայ ինչ ասել է «պոչ բռնել»: Լևոնը կանգնում էր շարքի ետևում և, երբ բաւական մօտենում էր կասսին, իր հերթը ձախում էր ցանկացողին հինգ-տասը կոպէկով: Յետոյ դարձեալ գնում էր ու շարքի ետևում կանգնում: Նա ամեն միջոց գործ



էր զնում թատրոնից չհեռանալու համար: Նրա օղբ, կերակուրը, կեանքը, ամեն ինչը թատրոնն էր:

Իմ հետաքրքրութիւնն այդ պատանու վերաբերմամբ արդէն այնքան մեծ էր, որ աշխատում էի ամեն օր նրան տեսնել:

Մի առաւօտ նրա մօտ հանդիպեցի երկու անժանոթիների, որոնց հետ իր սենեակի դռների առջև կանգնած խօսակցում էր:

Մէկն իր հասակի պատանի էր հնամաշ հագուստով, բայց գլխին նոր գլխարկ: Դէմքի գծերը բուն հրէական էին, աչքերը դեղնագոյն, մազերը գրեթէ կարմիր, երեսը ինչ-որ բծերով ծածկուած, սակայն համակրելի:

Միւսին ես շատ անգամ էի տեսել քաղաքի զբօսավայրերում ու թատրոնների առջև: Դա մօտ քսանուհինգ տարեկան երիտասարդ էր, այնքան նիհար, այնքան բարակ ու գունատ, որ, կարծես, մագաղաթից լինէր շինուած: Նրա երեսն երկարաւուն էր ու նեղ, աչքերը կլոր ու փոքրիկ, կոկորդի ոսկորը դուրս ցցուած: Հարթ ու նօսր մազերը, մինչև ունքերը քաշած կակուղ գլխարկի տակից ցած իջնելով, «եախուռի» պէս կպել էին բարակ պարանոցին և ընդգրկել կոկորդի մի մասը: Սև սիւրտուկի վրայ հագած էր թիկնոցաւոր վերարկու առանց անտառի, լայն թևերով: Մի ձեռին բռնած էր բազուկի հաստու-

թեամբ մի դեղնագոյն փշոտ փայտ, միւս ձեռին անկազմ գրքոյկներ և տեղական լրագիրների համարները:

— Իմ ընկերներն են, — ասաց Լևոնը, անմիջապէս ծանօթացնելով ինձ նրանց հետ: — Բանաստեղծ Չաուշէնկօ, Իցկօ Մարգուլիս:

Ես հաճոյքով սեղմեցի երկուսի էլ ձեռը:

— Չաուշէնկօն սիրում է մարդկանց հետ ծանօթանալ իր երկերի միջոցով, — ասաց լայն վերարկու հագած երիտասարդը, որ ինքը բանաստեղծն էր:

Եւ անմիջապէս, գրքոյկներից մէկը պահելով քթիս առջև, հարցրեց.

— Չէիք կամենալ, արդեօք, մի օրինակ վերցնել:

— Հաճոյքով:

Գրքոյկի վերնագիրն էր «Часы горя и страданій; стихотворенія Леонида Николаевича Чаушечко».

— Ի՞նչ գուցէ զարմանաք, մօտօ, — ասաց նա, զնելով վարտիկի գրպանը գրքոյկի արժէքը, — որ ես, այսպէս ասած, յանդգնեցի կապել ձեր վզին իմ երկը: Բայց մի վրդովուէք, մարդիկ իրանց խիղճն են ծախում, Չաուշէնկօն իր երկերը: Նախկին գրաշար եմ: Ինքս գրում եմ, ինքս շարում, ինքս տպում, ինքս վաճառում, ինքս էլ ուտում իմ սրտի արեան վաստակը...

—Իսկ ես նախկին և ներկայ շնուդիկ եմ,  
—ընդհատեց բանաստեղծի խօսքը Իցկօ Մար-  
գուլիս կոչուած պատանին,—երբեմն լրագիրներ  
եմ ծախում, երբեմն էլ թատրոններում ծառա-  
յում: Նեղ տեղն ընկնելիս փողոցներում կօշիկ-  
ներ եմ սրբում:

—Նւ երևակայում է իրան ապագայ Ռուբին-  
շտէյն,—հեզնեց Չաուշէնկօն:

—Ա՛խ, պարոն, արդեօք դուք երաժշտու-  
թեան ուսուցիչ էք: Ո՞չ: Ափսոս: Ես կկամենայի  
ձեզանից դաշնամուրի վրայ դասեր վերցնել:  
Ծիծաղիր, Չաուշէնկօ, բայց էլի ես պիտի քո  
«Часы горя и страданий» երաժշտութեան վի-  
րածեմ: Իէ, լաւ, գաւազանդ մի ցոյց տուր, ես  
երկչոտ շնուդներից չեմ, ես հրէայ եմ: Արեւի-  
զերչի, սինեօր... Գնանք, բանաստեղծ: Չիմբա,  
չիմբա—չիլալա...

Նա քամու արագութեամբ թռաւ դուրս:  
Չաուշէնկօն հետևեց նրան, հաստ գաւազանի  
ծայրն աղմուկով զարկելով փայտեայ սանդուղքի  
աստիճաններին:

Փառք Աստծոյ, այս անգամ Լևոնի մայրը  
տանը չէր. գնացել էր շուկայ պաշարեղէն գնելու:  
Լևոնն ասաց, թէ Չաուշէնկօն ու Իցկօ Մար-  
գուլիսը եկել էին խորհրդակցելու իտալական  
խմբի առաջին երգչուհի Բարբինի բենեֆիսի  
մասին: Պատրաստուում են արտաքոյ կարգի ցոյ-

ցեր: Չաուշէնկօն մտադիր է բենեֆիսի պատ-  
ուին նուիրել երգչուհուն մի բանաստեղծութիւն,  
որ պէտք է թարգմանել իտալերէն:

Ես, Լևոնին փորձելու համար, ասացի.

—Կցանկանայի իմանալ, դուք ի՞նչ գործ  
ունիք երգչուհիների բենեֆիսների հետ:

—Ի՞նչպէս թէ գործ չունինք,—գոչեց նա  
զարմացած,—երգչուհիները գեղարուեստին չե՞ն  
ծառայում:

—Շատ էլ ծառայում են, յետո՞յ:

—Ամեն մարդ պարտաւոր է պատուել գե-  
ղարուեստը:

—Գեղարուեստը շոյուլութիւն է: Նա հա-  
րուստների համար է: Իսկ դու և քո ընկերներն  
աղքատ էք...

—Հարուստներն արտիստներին նուէրներ  
են անում, իսկ մենք ցոյցեր...

Հազիւ մի քանի րոպէ խօսել էինք, երբ  
ներս մտաւ Լևոնի մայրը: Դնելով պաշարեղէնի  
զամբիւղը Շէքսպիրի ըթի առջև, նա իսկոյն և եթ  
յարձակուեց որդու վրայ.

—Է՛լի փողոցային սրիկաները այստեղ էին,  
հա՛: Երևի խորհուրդ ունէիք: Մի շաբաթ է գլուխս  
ցաւեցնում էք այդ երգչուհու բենեֆիսով: Պարոն,  
տեսա՞ք խօսմ. տեսա՞ք այս անգամի ընկերներն  
սովքեր են: Ի՞նչ կարող է սովորել այդպիսիներից:  
Փճւշ, փճւշ գաւազ...

Երբեմն մայրերը կարող են իրանց հարազատ գաւազանների թշնամի լինել: Անշուշտ Լևոնի մայրը սիրում էր որդուն, բայց չէր տեսնում իր և նրա մէջ եղած վիհը, այն ահագին վիհը, որ չէր կարելի լեցնել ու հարթել անվերջ նախատինքներով: Մի անգամ այս մասին խօսում էինք մեր սեղանատանը. սինեօրա Ստեֆանիան և Բորելին պաշտպանեցին մօրը, իսկ միւսները՝ որդուն: Ռախսան ասաց.

—Մեզ հրէաներիս համարում էք նիւթապաշտ: Ես դէմ չեմ, ճիշտ է. բայց հաւատացէք, ոչ մի հրէայ, մանաւանդ հրէուհի իր որդու վերաբերմամբ այդ քրիստոնեայ կնոջ չափ նիւթամոլ չէր լինի: Հրէան խելօք կերպով է հարստահարում իր որդուն: Եթէ իր որդու մէջ տեսնում է երաժշտական կամ երգելու ձիրք, աշխատում է հէնց այդ ձիրքը շահագործել: Նա չի ստիպում նրան արհեստաւոր կամ վաճառական դառնալ:

Երկու անգամ Լևոնն իմ ներկայութեամբ լաց եղաւ, երբ մայրը յանդիմանում էր նրան իբրև «անպէտք» գաւակի: Նա փաթաթուեց մօր պարանոցին, գոչելով.

—Մամա, մամա, մի բարկանար, ես քեզ սիրում եմ:

Օճ, ո՛չ, այդ պատանին չէր կեղծում: Նա սիրում էր մօրն անչափ, և այս նրա դժբախ-

տութեան պատճառներից մէկն էր:

—Կարելի՞ է,—լսեցի մի առաւօտ դռների ետևից Լևոնի ձայնը, երբ դեռ անկողնից չէի վերկացել:

Ուրախութեամբ հրաւիրեցի նրան ներս: Նա գլխաբաց էր, երեսն անլուայ, աչքերի սպիտակուցները դեղնած, մազերը զգզողուած, դէմքը՝ մազաղաթի պէս զուճատ: Կոնատակին պահած էր մանդօլինան և այնպէս ամուր սեղմած, որ, կարծես, վախենում էր ձեռքից խլեն: Նրա բաձկոնի կոճակները բաց էին, փողկապ չունէր. շապկի եզրերը բաժանուել էին և երևան էին հանում նրա նիհար կուրծքը: Ծնկների վրայ կուչկուչուած վարտիկի ծայրերը բարձրացել էին, երևում էին կօշիկների ականջները:

—Ներողութիւն, սինեօր,—ասաց նա, ցըրուած հայեացքը պտտեցնելով շորս կողմը,— կարծում էի վեր էք կացել:

Ես շտապեցի նրան հանգստացնել, թէ հէնց վեր էի կենում, երբ եկաւ: Նա խնդրեց թոյլ տալ իրան կէս ժամ մնալու իմ սենեակում: Ոչ միայն կէս ժամ, այլ միշտ, երբ կամենար և որքան կամենար, կարող էր օգտուել իմ սենեակից: Բայց այս անգամ ինձ շփոթեցրեց նրա այլայլուած կերպարանքը:

—Ի՞նչ է պատահել,—հարցրի, կարծելով որ թաքնուում է ինչ-որ հալածողներից:

Երբեմն մայրերը կարող են իրանց հարազատ զաւակների թշնամի լինել: Անշուշտ Լևոնի մայրը սիրում էր որդուն, բայց չէր տեսնում իր և նրա մէջ եղած վիհը, այն ահագին վիհը, որ չէր կարելի լեցնել ու հարթել անվերջ նախատինքներով: Մի անգամ այս մասին խօսում էինք մեր սեղանատանը. սինեօրա Ստեֆանիան և Բօրելլին պաշտպանեցին մօրը, իսկ միւսները՝ որդուն: Ռախսան ասաց.

—Մեզ հրէաներիս համարում էք նիւթապաշտ: Ես դէմ չեմ, ձիշտ է. բայց հաւատացէք, ոչ մի հրէայ, մանաւանդ հրէուհի իր որդու վերաբերմամբ այդ քրիստոնեայ կնոջ չափ նիւթամոլ չէր լինիլ: Հրէան խելօք կերպով է հարստահարում իր որդուն: Եթէ իր որդու մէջ տեսնում է երաժշտական կամ երգելու ձիրք, աշխատում է հէնց այդ ձիրքը շահագործել: Նա չի ստիպում նրան արհեստաւոր կամ վաճառական դառնալ:

Երկու անգամ Լևոնն իմ ներկայութեամբ լաց եղաւ, երբ մայրը յանդիմանում էր նրան իբրև «անպէտք» զաւակի: Նա փաթաթուեց մօր պարանոցին, գոչելով.

—Մամա, մամա, մի բարկանար, ես քեզ սիրում եմ:

Օճ, ո՛չ, այդ պատանին չէր կեղծում: Նա սիրում էր մօրն անչափ, և այս նրա դժբախ-

տութեան պատճառներից մէկն էր:

—Կարելի է,—լսեցի ժի առաւօտ դռների ետևից Լևոնի ձայնը, երբ դեռ անկողնից չէի վերկացել:

Ուրախութեամբ հրաւիրեցի նրան ներս: Նա գլխաբաց էր, երեսն անլուայ, աչքերի սպիտակուցները դեղնած, մազերը զգզուած, դէմքը՝ մագաղաթի պէս գունատ: Կոնատակին պահած էր մանդօլինան և այնպէս ամուր սեղմած, որ, կարծես, վախենում էր ձեռքից խլեն: Նրա բաձկոնի կոճակները բաց էին, փողկապ չունէր, շապկի եզրերը բաժանուել էին և երևան էին հանում նրա նիհար կուրծքը: Ծնկների վրայ կուչկուչուած վարտիկի ծայրերը բարձրացել էին, երևում էին կօշիկների ականջները:

—Ներողութիւն, սինեօր,—ասաց նա, ցրուած հայեացքը պտտեցնելով չորս կողմը,—կարծում էի վեր էք կացել:

Ես շտապեցի նրան հանգստացնել, թէ հէնց վեր էի կենում, երբ եկաւ: Նա խնդրեց-թոյլ տալ իրան կէս ժամ մնալու իմ սենեակում: Ոչ միայն կէս ժամ, այլ միշտ, երբ կամենար և որքան կամենար, կարող էր օգտուել իմ սենեակից: Բայց այս անգամ ինձ շփոթեցրեց նրա այլալուած կերպարանքը:

—Ի՞նչ է պատահել,—հարցրի, կարծելով որ թաքնւում է ինչ-որ հալածողներից:

Մի քանի վայրկեան չպատասխանեց: Ես հարցս չկրկնեցի, սկսեցի հագնուել: Նա մօտեցաւ դռներին, նայեց դէպի դուրս ու յետ եկաւ, կանգնեց սենեակի մէջտեղում, աւելի ամուրսեղմելով մանդօլինան կռան տակ:

— Գիտէ՞ք, սինեօր, — ասաց, — կարող է մայրս գալ:

— Ի՞նչ անենք, թող գայ:

— Ես նրանից եմ փախել: Ուղում էր մանդօլինաս կոտրտել, վառարան գցել:

— Ինչո՞ւ:

— Մինչև լոյս չեմ թողել նրան քնելու, նուագել եմ:

Յետոյ պատմեց, թէ երեկ օպերային երաժշտական խմբի բննեֆիան է եղել: Ներկայացումից յետոյ բոլոր երաժիշտները գնացել են հիւրանոց ընթրելու: Խմբապետը Լևոնին էլ հրաւիրել էր: Ընթրիքի միջոցին մէկը վիօլօնչէլով նուագել է, ի միջի այլոց, և մի սպանական եղանակ՝ «Մադրիդի շրջմովիկը»:

— Գլխիցս չէր դուրս գալիս այդ եղանակը: Ուղում էի անպատճառ սովորել հէնց այս գիշեր, որ չմոռանամ:

— Եւ սովորեցիր:

— Այո՛:

— Ինձ համար կնուագէս:

Լևոնի բնաւորութիւնը պարզ էր: Նա կոտ-

րատուել չգիտէր, ամեն բանի վերաբերում էր հասարակ: Ես արդէն մի քանի անգամ լսել էի նրա նուագումը: Վատ էր նուագում թէ լաւ, չգիտեմ, միայն զգացում էր և զգացնել տալիս լսողին:

Նա նստեց աթոռի վրայ, գրկեց մանդօլինան: Առաւօտեան արեգակի կիտրոնագոյն շողերը սփռուել էին ներս: Լևոնի աչքերն անգիտակցաբար դարձան դէպի այդ շողերը, կարծես, ինչ-որ գաղտնի մագնիսի զօրութեամբ: Ախ, այդ վեր ուղղուած աչքերը, այդ հեզ դէմքը... Անցել է ընդամենը երկու տարի, բայց կանցնեն շատ տարիներ, դարձեալ այդ օրը վառ կմնայ յիշողութեանս մէջ:

Ի՞նչ էր Լևոնի նուագածը՝ բացատրել չեմ կարող: Յիշում եմ միայն ինձ վրայ գործած տպաւորութիւնը: Կիսամերկ բնեռուել էի սենեակիս մէջտեղում և լսում էի բուռն զգացմունքների վիժումը: Վիշտ և բերկրութիւն, փոթորիկ ու մեղմ թախիժ խառնուել էին «Մադրիդի շրջմովիկը» մէջ. գոնէ այսպէս էր թւում ինձ: Գուցէ դա մի կրակոտ, ասպետական ժողովրդի սրտի հրաբուխ էր, փոքր ինչ կանոնաւորուած ինձ անյայտ մի հանճարի ստեղծագործ ուժով, բայց հետաքրքրականն ինձ համար նուագողն էր: Կարծես, նիւթեղէն պատանին չբացել էր, մնացել էր միայն նրա ստուերը: Նա չէր նկատում իմ

Ներկայութիւնը, քաղցր հնչիւնների հեղեղով  
կլանուած նետրոները չէին զգում աշխարհի նիւ-  
թականը: Կարծես, հոգին ամբողջովին ձուլուել  
էր նուազած եղանակի հետ ու սլացել հեռու մի  
աշխարհ՝ ընտիր հոգիների կախարդական աշ-  
խարհը:

Երբ աւարտեց, մի քանի վայրկեան լուռ  
էր, անշարժ, աչքերը տակաւին յառած արեգա-  
կի շողերին, որոնք հետզհետէ գունատուում էին:

Ես չկարողացայ ինձ զսպել, ոգևորուած  
գոչեցի.

— Կեցցես, Լևոն, կեցցես...

Բայց նա չլսեց՝ Անշարժ էր. նուրբ շր-  
թունքները, որոնք միշտ սեղմուած էին, դող-  
ղում էին նկատելի: Յանկարծ նրա ձեռները  
թուլացան, գլուխը մի փոքր թեքուեց ուսին,  
մանդօլինան հանդարտիկ սահեց կրծքից և ընկաւ  
նիհարիկ ծնկների վրայ: Եւ նրա դէպի շողերը  
յառուած աչքերի մէջ նշմարեցի արցունք:

— Մանուկ, ինչո՞ւ ես լալիս, — գոչեցի կարեկ-  
ցութեամբ:

— Նա ոտքի վանձնեց և, ճակատից հեռաց-  
նելով թանձր մազերը, տարօրինակ ձայնով արտա-  
սանեց.

— Վիօլոնչէլիստն ինձ ասաց՝ Մադրիդի  
ըջմովիկը դժբախտ է եղել: Յուրա գիշերները  
երգել է գրանդի աղջկայ լուսամուտի տակ և

զաց եղել... Նրա հայրը աղքատութիւնից մի օր  
կախուել է ծառի վրայ, խեղդուել:

Այդ ժամանակ ես չհասկացայ նրա խօս-  
քերի խորքերում թաքնուած բուն վիշտը և կար-  
ծեցի զանանցում էր: Արդարև, զանանցում էր  
նա, բայց ինչո՞ւ և ի՞նչ...

— Ա՛խ, ներողութիւն, — գոչեց նա, յանկարծ  
ուշքի գալով, — ես... անքնութիւնից...

— Այո՛, Լևոն, անքուն ես: Եթէ կամենում  
ես՝ հանգստացիր սենեակումս:

— Շնորհակալ եմ, սինեօր: Թո՛յլ տուէք  
միայն մանդօլինաս թողնեմ այստեղ: Մայրս  
կարող է նրան վառարան գցել: Երեկ լուսամու-  
տով փողոց շարտեց կիթառս ու մի քանի լու-  
սանկարներ:

— Լևոն, մայրդ չար կին է, — գոչեցի ես,  
մինչև հոգուս խորքը վրդովուած այրու վայրենի  
արարմունքից:

Լևոնը չափազանց վշտացաւ և սկսեց պաշտ-  
պանել մօրը: Ո՛չ, ո՛չ, չար կին չէ նրա մայրը,  
ընդհակառակը շատ բարի է: Նա սիրում է Լևոնին:  
Երբեմն քնած ժամանակ Լևոնը զգում է, որ իրան  
թաքուն համբուրում է: Նա սիրում է, բայց  
սէրը ցոյց չի տալիս, վախենում է, որ Լևոնն  
երես առնի, աւելի փշանայ:

— Աւելի փշանաս, — գոչեցի ես, — բայց միթէ  
դու փշացած ես:

—Ի՞նչ գիտեմ, սինեօր. մայրս ասում է՝ «նվ իր ծնողների կամքը չի կատարում՝ փուչ որդի է»:

—Է՛հ, ուրեմն, ինչո՞ւ չես կատարում մօրդ կամքը,—հարցրի դիտմամբ, կամենալով փորձել նրան:

Նա մի տխուր հայեացք ձգեց երեսիս, ոչինչ չասաց: Ես այդ հայեացքի մէջ կարդացի նրա անգօրութիւնը՝ դառնալ մօր կամքի հլու գաւակ: Անվիճելի էր, որ նա շուտով կհրաժարուէր կեանքի բոլոր բարիքներից, քան թատրոնից:

Ճաշի միջոցին պատմեցի նրա տարօրինակ գրութեան մասին: Լուրիզան լսեց ուշադրութեամբ: Նրան նկատելու չափ շփոթեցրեց այն, ինչ որ Լևոնն ասել էր «Մագրիդի շրջմուխի» մասին: Կավալարօն խորհրդաւոր ժպտում էր և գլխով յանդիմանական շարժումներ անում, Լուրիզայի աչքերին նայելով: Ուսանողը նկատեց, թէ Լևոնն անօրմալ էակ է, մի տեսակ հոգեկան հիւանդ: Նրա հասակի ու զգացումների մէջ չկայ համերաշխութիւն: Իսկ ուղեղը զարգանում է անկանոն: Այս նկատողութիւնը չափազանց վրդովեցրեց Կավալարօին: Ձխնայելով ոուս լեզուի բերականական կանոնները, նա սկսեց հակաճառել.

—Հոգեկան հիւանդ, հոգեկան հիւանդ. վերջին ժամանակ, կարծես, գիտութիւնները հէնց

նրա համար են սովորում, որ բոլոր տաղանդաւոր մարդկանց հիւանդ համարեն: Ո՛չ, պարոններ, իսկական հոգեկան առողջները հէնց Լևոններն են: Միայն նրանք դժբախտ են, սինեօր ստուգենա, հասկանում էք, դժբախտ, որ չեն ծնուած կեանքի բարեյաջող պայմաններում: Փոխանակ գիտնականօրէն բացատրելու այդ պատանիների հոգին, օգնեցէք նրանց. ահա ինչ: Սի թողնէք աղամանդը փողոցի ցեխի մէջ: Ափսոս է Լևոնը:

—Նա օրից օր հալւում է մոմի պէս,— շարունակեց Կավալարօն կարեկցաբար,—նրա կազմը նուրբ է, չի կարող դիմանալ այդ տեսակ ապրուստի: Երբեմն գիշերը, հազիւ անկողին պռկած, վեր է կենում, զնում, կանգնում է կասսի առջև, առանց վերարկուի, մի քանի կոպէկ վաստակելու համար: Վաստակածի մի մասն էլ թատրոնի վրայ է ծախսում: Ահա վաղը սինեօրա Բարբինի բենեֆիսն է: Դա նրա ամենասիրելի երգչուհին է: Համոզուած եմ, որ այժմ իրան տանջում է, որպէս զի կարողանայ որ և է կերպ վաղուայ ցոյցերը գեղեցկացնել...

Հետևեալ երեկոյ ես թատրոնումն էի: Նստած մի բարեկամ ընտանիքի հետ օթեակներից մէկում, նայում էի դէպի վերնայարկ: Բազմաթիւ պլուխների մէջ, վերջապէս, տեսայ Լևոնին: Արմունկները պատնէշին յենած, գլուխն ափե-

րի մէջ բռնած, աչքերը յառել էր բեմին: Նրա մի կողմում կանգնած էր բանաստեղծ Չառլէէնկօն, միւս կողմում՝ Իցլօ Մարգուլիսը: Երբ բեմի վրայ երևաց երգչուհի Բարբինին, Լևոնը գլուխը բարձրացրեց և ամենից առաջ ծափահարեց: Նրան հետևեցին Չառլէէնկօն և Իցլօն, յետոյ վերնայարկի մի մասը: Նոյն վայրկեանին մի քանի տասնեակ ձեռներ ձգեցին բեմի վրայ ինչ-որ սպիտակ ու կարմիր ծաղիկներ, նաև գոյնզգոյն բարակ թղթի թերթիկներ: Գոյացաւ մի Ֆանթասթիք անձրև: Պարտերն ակամայ յափշտակուեց, և ամբողջ հինգ ըսպէ թատրոնը թնդում էր բուռն ծափահարութիւններից: Վերցնելով իր գլխին տեղացող անձրևից մի կաթիլ, մի ծաղիկ, երգչուհին սեղմեց սրտին, անդադար գլուխ տալով աջ ու ձախ, յետոյ աչքերը բարձրացրեց դէպի վերնայարկ և օդային համբոյրներ ուղղեց պատանի երկրպագուներին: Այս աւելի ոգևորեց նրանց և աւելի զօրացրեց աղաղակներն ու ծափերը:

Լևոնն իր մարմնի կիսով դուրս էր եկել պատնէշի ետևից: Կարծես ձգտում էր ծաղիկների հետ ընկնել երգչուհու ոտների տակ իբրև կենդանի զոհ գեղարւեստի:

Անցաւ առաջին գործողութիւնը, երկրորդը, երրորդը: Լևոնի ոգևորութիւնը սաստկանում էր երգչուհու աջողութեան հետ զուգընթաց: Նա մերթ ծափահարում էր, ձեռները գլխից վեր

բարձրացրած, մերթ աղաղակում. «Էլիվա, բրանվա, բրավոսսիմա»...

Վերջին գործողութեան կիսում Լևոնը յանկարծ չքացաւ Չառլէէնկօի և Իցլօի հետ, և մինչ ներկայացման վերջը չերևաց այլ ևս:

Դուրս գալով խուռն բազմութեան հետ փողոց, տեսայ հետևեալը:—Թուով երեսուցառասուն ոստիկաններ կազմել էին մի ընդարձակ շրջան՝ հեղեղուած էլէքտրական ահագին լապտերների առատ լուսով: Թատրոնից դուրս եկողները հաւաքւում էին շրջանի ետևում: Մուտքի մօտ մի կողմում խմբուած էին հարիւրի չափ համալսարանական ուսանողներ, միւս կողմում կանգնած էին երկու կանոնաւոր շարքերի բաժանուած մի խումբ պատանիներ տասնուհինգից մինչև քսան տարեկան: Միակ չափահասը նրանց մէջ Չառլէէնկօն էր: Նա ձեռին բռնած էր մի թերթ թուղթ:

Ուսանողներից մէկ տասը հոգի ձեռներում բռնած էին մի-մի փոքրիկ փունջ ծաղիկների, իսկ պատանիները՝ մի-մի վառ կերոն:

Տեսարանը գեղեցիկ էր, հետաքրքրական: Գիտէի, որ Լևոնը յետին դեր չի կատարում նրա մէջ: Քաշուեցի մի կողմ և աչքերով որոնեցի նրան: Դժուար չէր գտնելը: Նա կանգնած էր պատանիների շարքերի մէկի գլխին, ձեռքին մի երկայն ձող, որի ծայրում վառուած էր հաստ մոմի:



կտորը: Տուրտ չէր զգում նա առանց վերարկուի, նոյն իսկ առանց կրկնակօշիների, իր բարակ պիջակում: Երևի, չէր զգում, թէև եղանակը բաւական ցուրտ էր: Նա յափշտակուած էր իր դերով, աշխատում էր կարգ պահպանել պատանիների շարքում: Կերոնների հրեղէն լեզուակները էլէքտրական անագին լապտերների լոյսի ներքոյ ներկայացնում էին դեղնագոյն ադօտ բծեր՝ տկար, որպէս աստղերը լուսնեակ երեկոյ:

Լևոնի նիհար դէմքն ստացել էր մի տեսակ բաց-մանիշակագոյն երանգ: Նա յիշեցնում էր դեկադենտ նկարչի քմահաճ վրձինի տարօրինակ ստեղծագործութիւն: Սակայն այդ հիւանդոտ դէմքի վրայ աչքերը փայլում էին յղկած պողպատի պէս: Չորս կողմից էլէքտրականութեամբ հեղեղուած՝ նրա մարմինը գետնի վրայ չէր ձգում ստուեր. նա ինքը, կարծես, ստուեր լինէր: Նրա շարժումներն արագ էին, շղաձգական, լի աւելնով: Երբ խօսում էր, նոյն իսկ հեռուից ինձ թւում էր, որ խօսում են նրա բոլոր նետաղերը, սրտի բոլոր թելերը: Ահագին բազմութեան մէջ ձայնը ինձ չէր հասնում, բայց զբազ կգայի, որ այդ ձայնը դողում էր հոգեկան բարձր հաճոյքից իր բոլոր ելևէջներով: Լևոնը երջանիկ էր:

Երբ երգչուհին դուրս եկաւ թատրոնից երկրպագուներով շրջապատուած, իցիօ Մարգուլիսն ամենից առաջ աղաղակեց՝ «ուռուս»: Չառ-

չէնիօն, գաւազանով յետ մղելով նրան, մօտեցաւ երգչուհուն ու տուեց նրան իր՝ ձեռքի թուղթը: Անշուշտ, այդ նրա ոտանաւորն էր, յասկապէս օրուայ առիթով գրուած:

Լևոնը գդակը վերցրեց և օդը զցեց: Նրա թանձր մաղերից երկու շերտ ընկան նուրբ ճակատի վրայ: Նրա օրինակին հետեց պատանիների ամբողջ խումբը: Երևան եկաւ Չառուչէնիօի նեղ, երկայնաձև գլուխը, հարթ, նօսր մազերով: Եւ կիսամերկ, կիսաքաղցած պատանիների տիաս ձայները՝ «բրանվա, բրավիսսիմա», խառնուելով միմեանց, կարծես, սառեցին ձմեռային ցուրտ օդում: Այդ վայրկեանին ես անիժեցի մտքումս երջանիկ երգչուհուն, որ, թէկուզ ակամայ, խելքից հանել էր այդ մատաղահաս էակներին և վտանգի էր ենթարկում նրանց կեանքը, ո՞վ գիտէ, գուցէ և՛ հոգին: Մի՞թէ, արդարև, գեղարուեստն այնքան անողոք է իր բարձրութեան վրայ, որ իր առջև ծունկ է չորքեցնել տալիս նոյն իսկ անմեղութեանը:

Երբ երգչուհին մօտեցաւ թատրոնի առջև սպասող փառահեղ կառքին, մի քանի զոյգ ձեռներ սկսեցին արձակել ձիերը: Կարծեցի, թէ Լևոնն է սկզբնապատճառը և շտապեցի մտքումս հայտոյել բարեկամիս: Սակայն ես դեռ լաւ չէի ճանաչում նրան: Նայեցի՝ չկար ոչ լծուողների և ոչ լծողների մէջ: Իրանք բացառապէս ուսա-

նողներ էին, որոնց թեթևամտութիւնը, երևի, անասնութեան էր հասնում:

— Լևոնի խումբն աջ ու ահեակ ուղեկցում էր կառքին՝ վառ կերոններով: Երգչուհին մէկ-մէկ ընդունում էր ուսանողներից փնջերը, փետտում ու ծաղիկները սփռում պատանիների վրայ, իսկ ուսանողներին վարձատրում օդային համբոյրներով:

Ճեղքելով ամբոխը, ես մօտեցայ բարեկամիս:

— Ան, դուք էլ այստեղ էք, — գոչեց նա, հեալով, — լսեցի՞ք՝ ինչպէս երգեց, լսեցի՞ք...

— Այն, Լևոն, հիանալի երգեց: Բայց այդ ուսանողները... Ի՞նչ են անում... Մի՞թէ դու հաւանում ես այդպիսի ցոյցերը:

— Աստուած մի արասցէ:

— Մենք անասուններ չենք, — ասաց Իցկօ

Մարգուլիսը:

— Այն, մենք մարդիկ ենք, — գոչեց Չաուշէն-կօն վրդովուած. — է՛յ, պարոնայք ստուգենաներ, մի ձգէք ձեր մունդիլի վարկը. է՛յ, պարոններ, ամօթ է...

— Մտիկ արէք, — գոչեց Լևոնը, — ինքն էլ չի հաւանում, ուզում է իջնել կառքից... Բայց ո՛չ, չի իջնում... Ան... Վիտեա, Պետրօ, Մերգէլ, Խայս, հանգցրէք կերոնները... Ո՛չ, ո՛չ, ո՛չ, սպասեցէք... Նա իջնում է կառքից... Իջաւ, իջաւ... Չիբրը լծում են... Կարխասիմա, կեցցէ

Քարբինի. էվի՛վա, բրա՛վա, բրավի՛սսիմա, առա՛ջ, առա՛ջ...

Եւ, կերոնը բարձրացրած, աղաղակելով, չքացաւ ամբոխի մէջ իր հրէայ ու յոյն ընկերների հետ... Նրանց հետևեց Չաուշէնկօն, լայն վերարկուի փէշերն օդի մէջ ֆրֆռացնելով պատառտուած առագաստների պէս...

Ես տուն վերադարձայ ծանր տպաւորութեան տակ: Այդ գիշեր երազումս տեսայ Լևոնի հօրը: Թշու՛տ վարսավիր: Նա հարբած, կեղտոտ ու պատառտուած հագստում շնթուկել էր թատրոնի մուտքի առջև: Անցորդները հեզնում ու ծիծաղում էին նրա անյոյս սէրը, որ, ո՛վ գիտէ, գուցէ առաջացել էր գեղարուեստի սիրուց: Այսպէս էի ես միշտ պատկերացնում վարսավիրին, այսպէս էլ տեսայ նրան երազումս...

Չարթնելով, փափագ գգացի Լևոնին տեսնելու: Բարձրացայ վերև: Տանը չէր: Մայրն ինձ հանդիպեց արտասուքն աչքերին և գանգատուեց, թէ գիշերը տուն է վերադարձել երեք ժամին: Այսօր զարթնել է թէ չէ, իսկոյն տնից դուրս է եկել:

— Պարոն, — աղերսեց այրին, — դուք կարող էք նրան խելքի բերել: Նա սիրում է ձեզ, կլսէ ձեր խօսքը: Նա գնում է հօր ճանապարհով: Վերջն իրան հարբեցողութեան կտայ և շան պէս կլիաւալուի փողոցներում:

—Նա այդ չի անիլ, խելօք է:

—Ախ, պարոն, կարծում էք՝ հայրը յիմար էր: Ո՛չ, նա էլ խելօք էր: Բայց խելքից հանեցին, օրս սևացրին: Ամուսնուս ձեռքիցս խլեցին, չեմ ուզում որդուս էլ խլեն... Պարոն, օգնեցէք, ես մայր եմ, հասկանում էք, մայր...

Այո, մայր էր այդ կինը, գիտէի, որ սիրում է որդուն ու տանջում նրա պատճառով: Այժմ խղճում ու մինչև անգամ ցաւակցում էի նրան. բայց դարձեալ անախորժ էին ինձ համար նրա անվերջ գանգատները, նրա եսամոլ հոգացողութիւնը որդու համար:

Կէսօրից յետոյ կրկին բարձրացայ վերև: Այս անգամ Լևոնը տանն էր, բայց անկողնում պառկած: Նրա վտիտ այտերի վրայ նշմարեցի կարմրութիւն: Բռնեցի բազուկը. երակը զարկում էր ուժգին: Անշուշտ երեկ մրսել էր: Բայց չէր յանձն առնում հիւանդութիւնը: Նա ուրախ էր և, օգտուելով մօր բացակայութիւնից, յայտնեց իր ուրախութեան պատճառը: Բարձի տակից հանեց մի լուսանկար և, ցոյց տալով, հարցրեց.

—Ճանաչո՞ւմ էք:

Այդ երեկուայ երջանիկ երգչուհու լուսանկարն էր:

«Իմ սիրելի արտիստին», կարդացի լուսանկարի ճակատին:

—Ամենքն էլ ինձ արտիստ են կոչում,—

առաց Լևոնը,—չգիտեմ ինչու: Այսօր գնացել էի նրան շնորհաւորելու երեկուայ աջողութեան համար... Ծաղիկներ էի տարել: Հրաւիրեց ներս, վաճօնով հիւրասիրեց: Բաւական խօսեցինք... հարցնում էր՝ ինչքան եմ վաստակում: Մաքեցի, ասացի հայրս ժառանգութիւն է թողել: Վախենում էի, որ փող առաջարկի ինձ: Նա նուիրեց ինձ իր լուսանկարը: Ես համբուրեցի նրա ձեռը, նա էլ իմ ճակատը: Օ՛, սինեօր, ես շատ երգչուհիներից ունիմ այդպիսի նուէրներ, ահա այն այլքօմը լիքն է...

Եւ այս վարձատրութեամբ նա գոհ ու երջանիկ էր:

—Բայց ես մի լուսանկար ունիմ,—շարունակեց նա,—այլքօմում չեմ պահում: Մայրս սպառնում է բոլորն այրել, վախենում եմ այս մէկն էլ այրի... Իսկոյն ցոյց կտամ...

Նա բարձրացաւ տեղից, պիջակի զրպանից հանեց մի ծրար, ծրարի միջից թանկագին լուսանկարը: Ես կարդացի հետեւեալ մակագիրը. «Իմ ապագայ երկրպագուին—Լուիզա»:

—Օ՛հ, ճիշտ է, բոլորովին ճիշտ, սինեօր: Ես նրա ապագայ երկրպագուն կլինիմ: Լուիզան փայլուն ապագայ ունի. կտեսնէք, սինեօր, կտեսնէք... Բայց այս ի՞նչ է, գլուխս պտտեց, պառկեմ...

Երբ աիկին Ալմաստը—Լևոնի մայրը—ներս

մտաւ, խորհուրդ տուեցի բժիշկ հրաւիրել: Լեոնը գլուխը բարձրացրեց, նստեց անկողնում: Ի՞նչ բժիշկ, ո՞վ է հիւանդ, հարկաւոր չէ բժիշկ... Ես հասկացայ նրա միտքը. վախենում էր, որ բժիշկն արգելի նրան տնից դուրս գալու:

Երեկոյեան եօթ ժամին երրորդ անգամ բարձրացայ վերև և նրան շտեսայ: Տիկին Ալմաստն ասաց, թէ իմ դուրս գալուց յետոյ թաքուն հագնուել է ու փախել...

Անմիտ պատանի. նա վտանգի էր ենթարկում իր կեանքը: Ես խկոյն դուրս եկայ փողոց. գիտէի ուր կարող է լինել: Հանդիպեցի նրան թատրոնի մուտքի առջև:

—Պարոններ, չէք կամենում պրօզրամ գնել, —դիմում էր նա անցորդներին, առաջարկելով նոյն օրուայ ներկայացման ծրագիրը:

Մարդիկ անցնում էին անտարբեր, անգամ չնայելով նրան, իսկ ոմանք կոպտութեամբ գոռում էին՝ «գնահ, կորիւր»: Եւ Լեոնի հպարտ հոգին կրում էր այդ վիրաւորանքները համբերութեամբ: Իմ սիրտը մորմոքուեց, երբ նայեցի նրա կապտած դէմքին:

—Գնահ տուն, գնահ—խնդրեցի ես,—դու բոլորովին հիւանդ ես...

—Ո՞վ ասաց հիւանդ եմ: Մայրս: Նա միշտ կամ իրան է հիւանդ երեակայում կամ ինձ: Այս երեկոյ նոր օպերա է ներկայացում, ես

տոնն գնամ: Ո՛չ, սինեօր, անահ իմ տունը...

Նա ցոյց տուեց թատրոնը և ժպտալով հեռացաւ: Հեռուից լսում էի նրա ձայնը.

—Պարոն, պրօզրամ, պրօզրամ. չէք կամենում, նոր օպերա է, հետաքրքրական. պրօզրամ հատը տասը կոպէկ...

Միւս օրն առաւօտեան դարձեալ բարձրացայ վերև և էլի նրան անկողնում տեսայ: Միւնոյն տանը բնակում էր մի հրէայ բժիշկ: Շտապեցի նրան հրաւիրել: Քննեց հիւանդին, զրեց ինչ-որ դեղ: Երկու օր հազիւ կարողացանք Լեոնին տանը պահել, երկրորդ երեկոյ լաց եղաւ, երբ արգելեցինք թատրոն գնալ: Բարեբախտաբար, երրորդ օրը տաքութիւնն անցաւ:

Չմեռային սեզօնը վերջացաւ: Իմ հարեան արտիստները հէնց մեծի պասի առաջին օրն ուղևորուեցին իրանց հայրենիքը: Այդ օրը տխուր օր էր ոչ միայն Լեոնի, այլև ինձ համար, այնքան արդէն վարժուել էի հարեաններին շրջանին:

Մենք մինչև կայարան ուղեկցեցինք իտալացիներին: Հրաժեշտ տալիս, կավալարօն երեք անգամ բարեկամաբար համբուրուեց Լեոնի հետ...

Հէնց նոյն օրը Լուիզան ինձ ասաց, թէ ինքն էլ ամենաուշը մի ամսից ուղևորուելու է Իտալիա: Հարցը վճռուած էր. սինեօրա Ստեֆանիան վաղուց էր հաշտուել աղջկանից բաժանուելու մաքի հետ:

Երբ յայտնեցի Լևոնին Լուիզայի ուղևորութեան մօտալուտ ժամանակը, ինձ այնպէս թուաց, որ լուրը նրա վրայ առանձին տպաւորութիւն չգործեց: Գուցէ այդ նրանից էր, որ նոյն օրերը նա աւհասարակ շատ տխուր էր տրամադրուած: Մեծ պասի առաջին շաբաթն էր. թատրոնները փակ էին: Լևոնն ամեն օր գնում էր քաղաքային թատրոնի շուրջը գտնուող գեղեցիկ պարտէզը, նստում այնտեղ ու նայում հսկայական շինութեանը: Յետոյ գլուխը կրծքին թեքուած, ով գիտէ, ինչ խորհրդածութիւնների մէջ վերադառնում էր տուն: Նա նորոգել էլ տուել մօր ձեռքով չղեսամուտից փողոց շարտուած կիթառը, նուագում էր: Երբեմն գալիս էր ինձ մօտ և իմ առաջարկութեամբ մանդօլինա նուագում: Մի անգամ թախանձեցի նրան կրկնել «Մադրիդի շրջմովիկը». մերժեց:

Օպերային փոխարինեց դրաման: Մեծ պասի առաջին կիրակիից սկսուեցին ներկայացումները: Լևոնը մտաւ իր դերի մէջ, բայց ոչ նախկին սիրով. դրաման օպերայի չափ չէր սիրում, մանաւանդ որ եկուոր խմբի մէջ չկային գրաւիչ ոյժեր: Սակայն պատանուն պաշարել էր ուրիշ տեսակի աշխոյժ, որ ինձ անհանգստացնում էր: Նա ամեն օր գալիս էր ինձ մօտ, վերցնում մանդօլինան, նստում լուսամտի մօտ, նուագում «Մադրիդի շրջմովիկը»: Երբեմն յանկարծ ընդհատում

էր նուագումը, մանդօլինան շտապով դնում սեղանիս վրայ ու դուրս վազում: Նա գնում էր Լուիզայի մօտ, նստում և երկար ու երկար հարց ու փորձ անում առաջիկայ ճանապարհութեան մասին: Եւ բարեսիրտ Լուիզան երբէք չէր ձանձրանում նրա հարցերից, որովհետև նրա համար հաճելի էր խօսել իր ապագայի մասին:

— Գիտէ՞ք, — դարձաւ ինձ մի անգամ Ռախոսն, — նա ուղղակի սիրահարուած է Լուիզայի վրայ: Այո, կարող եմ երդուել, որ սիրահարուած է:

— Զգոյշ եղէք, օրիորդ, — ասացի ես, — Լևոնը կլսի ու կվշտանայ:

Ես յիշեցի թշուառ վարսավիրին և վախեցայ՝ մի գուցէ որդին ենթարկուի հօր վիճակին: Բայց, բարեբախտաբար, Լուիզայի շրջապատողներն աւելի խելացի էին, քան այն երգչուհու շրջանը, որի վրայ սիրահարուած էր եղել վարսավիրը: Ռախոսն խօսք տուեց ինձ այլևս չխօսել Լևոնի նուիրական զգացումների մասին...

Հասաւ, վերջապէս, օրիորդի ուղևորութեան օրը: Մի շաբաթ էր Լևոնն անձանաչելի էր դարձել. նա ուրախ էր ու գուարթ: Կարծես, ինքն էր պատրաստուում ճանապարհորդելու: Գնում էր, գալիս, խօսում, գուարձախօսում: Զգիտէր ինչ անէր Լուիզայի սիրտը շահելու համար: Ուղևորութեան նախընթաց երեկոյ Լուիզան, ցոյց

տալով մի արծաթէ գրչակոթ, ասաց.

—Տեսէք ինչ խելագարութիւն է արել ձեր հայրենակիցը: Ձէ՞ որ այս նրա մի շաբաթուայ աշխատանքի վարձն է:

—Նա նուիրել է ձեզ այդ գրիչը, որ նամակներ գրէք իրան,—ասացի ես:

—Այո, և ես կգրեմ նրան: Խնդրեցի նրան յետ վերցնել նուէրը, վիրաւորուեց, քիչ ֆնաց լաց լինէր:

Գնացքն ուղևորուում էր առաւօտեան տասը ժամին: Մենք, սինեօրա Ստեֆանիայի բոլոր կենողներս, գնացինք կայարան Լուիզային ճանապարհ դնելու: Կարծում էի, Լևոնն ամենից առաջ եղած կլինի այնտեղ: Սակայն նա չկար և չերևաց երկար ժամանակ: Այս անսպասելի էր. ինչը կարող էր խանգարել նրան վերջին անգամ տեսնելու Լուիզային:

Սինեօրա Ստեֆանիան ինձ հաղորդեց, թէ Կավալարօից մի շատ սիրալիր նամակ է ստացել: Երգիչն ուրախութեամբ յանձն է առնում հոգալ Իտալիայում Լուիզայի մասին, ղեկավարել նրա առաջին քայլերը:

—Նա շատ ազնիւ մարդ է,—աւելացրեց տանտիրուհիս ուրախ-ուրախ,—հարազատ եղբոր պէս կնայի Լուիզային: Ես աղջկանս բաց չէի թողնիլ, եթէ չլինէր Կավալարօն...

Երբէք Լուիզային այնչափ զուարթ ու

զուարճախօս չէի տեսել, որչափ այդ օրը, չնայելով որ մինչև կայարան գնալը երկու անգամ արտասուել էր մօրից բաժանուելու պատճառով: Մի վայրկեան անգամ չէր հանգստանում, թրուկոտում էր, ինչպէս եօթ տարեկան աղջիկ, քրքջում էր, հրճուում իր ճանպորդութեամբ: Ամենքիս հետ կատակներ էր անում և բոլորին խոստանում առանձին առանձին նամակ գրել: Նա լի էր ապագայի վերաբերմամբ քաղցր յոյսերով և այդ յոյսերը չէր թաքցնում մեզանից: Մի երկու տարուց յետոյ կվերագառնայ մշակուած, կատարելագործուած ձայնով, կսկսի երգել օպերայում: Տեսէք, ինչպիսի աջողութիւն կունենայ, որքան երկրպագուներ:

«Իսկ նա,—անցաւ մտքովս ակամայ,—նրա մասին չէս մտածում»:

—Բայց ո՞ւր է Լևոնը,—հարցրեց Լուիզան յանկարծ, կարծես, զուշակելով իմ միտքը.— ան, իմացայ ինչն և համար է ուշանում: Ռիշիլիէի փողոցով անցնելիս տեսայ նրան ծաղկավաճառի խանութում: Այդ պատանու սիրտը ովկիանոս է, ընդարձակ... Ահա նա, գալիս է... Տեսէք ինչ է բերում, չէի ասում... Անուղղելի...

Ճեղքելով կայարանի ամբոխը, Լևոնը մօտեցաւ մեզ մի գեղեցիկ փունջ ձեռին: Շատ վազելուց քրտնել էր ու սաստիկ հեղում էր: Դիմելով

ուղղակի Լուիզային, գդակը վերցրեց և, գլուխ տալով, փունջը ներկայացրեց:

Արդէն լաւ ճանաչելով նրան, ես վախեցայ միայն մի բանից՝ Լուիզայի յանդիմանութիւնից: Եթէ օրիորդն ամենաթեթեւ ակնարկ անգամ անէր, թէ այդպիսի մի նուէր բոլորովին չի համապատասխանում Լեոնի աղքատ գրպանին, գիտէի, պիտի չարաչար վիրաւորէր նրան: Բայց նա նրբազգաց գտնուեց. իսկոյն ըմբռնեց Լեոնի հոգեբանութիւնը և այնպէս յայտնեց իր շնորհակալութիւնը, այնպէս ժպտաց, հոտ քաշելով փնջից, այնպէս գովեց նուէրը, որ պատանու այտերը կարմրեցին ներքին հաճոյքից:

Այդչափ սրտագէտ չգտնուեց Ռախսան. նա հարցրեց Լուիզային.

—Կավալլարօն քեզ դիմաւորելու է Միլանում:

—Այո, —պատասխանեց սինեօրա Ստեֆանին:

—Միթէ նա այնտեղ է, —հարցրեց Լեոնը յուզուած, դողդոջուն ձայնով:

—Նա եկել է Միլան յատկապէս Լուիզային դիմաւորելու համար, —պատասխանեց սինեօրա Ստեֆանիսն մի առանձին հաճոյքով:

Այն հոգեկան հաճոյքը, որ մի ժպտով Լուիզան պատճառել էր Լեոնին, վայրկենաբար չքացաւ, տեղի տալով գաղտնի նախանձի կրծող

կրքին: Բայց Լեոնը գիտէր զպել իրան չափահաս սողամարդի պէս: Նա ասաց.

—Այդ լաւ է: Սինեօր Կավալլարօն կօզնի սինեօրինա Լուիզային:

Երկրորդ զանգակի միջոցին Լուիզան սկսեց վերջին հրաժեշտը տալ: Նա արաւ աւելի, քան կարելի էր սպասել նոյն իսկ իր նման մի բարի, հասարակ և պարզասիրտ օրիորդից, որ վարակուած չէր նախապաշարումներով: Ազատուելով մօր գրկից, ամենից առաջ Լեոնի ձեռն առաւ և... համբուրուեց նրա հետ պարզ ընկերական կերպով: Յետոյ շտապ-շտապ սեղմելով մեր ձեռները, փունջը ձեռին բարձրացաւ կառախումբ:

Ես դիտում էի Լեոնին: Նա բևեռուել էր նոյն տեղում, ուր արժանացաւ Լուիզայի հրաժեշտի համբոյրին, և նայում էր այն լուսամուտին, ուր պիտի երևար օրիորդը: Բնազդաբար բռնեցի նրա թևից և մի փոքր հեռացրի կառախմբից...

Ահա երևաց Լուիզայի զուարթ դէմքը լուսամտից: Նա օգային համբոյրներ էր ուղարկում մեզ: Մի բանի բոսլէ ևս, և լսուեց երրորդ զանգակը, ու կառախումբը կամացուկ շարժուեց, այնպէս անաղմուկ, որ, կարծես, նաւ էր լողում: Այն ժամանակ միայն Լեոնը սթափուեց, և, գլխարկը բարձրացնելով, գոչեց՝ իտալերէն.

—Բարի ճանապարհ... Յետսութիւն... Շուտով...

Տուն վերադարձանք երկուսս միասին ձիա-  
քարշով: Ճանապարհին Լևոնը մի բառ անգամ  
չարտասանեց: Լուռ էի և ես. չէի կամենում  
ընդհատել նրա մտքերի թելը: Թէ նա տանջու-  
ե՞ր՝ այս պարզ էր ինձ համար, թէ նա երջանիկ  
էր Լուիզայի համբոյրով՝ այս էլ երևում էր:  
Բայց թէ ի՞նչ էր մտածում՝ այս չիմացայ. երե-  
ւում էր միայն, որ նրան զբաղեցնողը սովորա-  
կան մի միտք չէ...

Ես հրաւիրեցի նրան սենեակս: Ինչ-որ պատ-  
ճառով հրաժարուեց գալ: Արագ-արագ բարձրա-  
նալով վերև, չքացաւ հինգերորդ յարկի բարձրու-  
թեան մէջ:

Այդ օրից աւելի քան մի շաբաթ անցաւ, ես  
նրան չտեսայ: Ինքը չէր գալիս սենեակս, իսկ  
ես բարձրանում էի վերև և միայն մօրը հանդի-  
պում:

—Ուշ գիշերին տուն է գալիս սենեակս,  
երբ ես քնած եմ, առաւօտը գնում է, երբ քնած  
եմ: Բայց լաւ որդի է, ամեն օր սեղանի վրայ  
թողնում է յիսուն կոպէկ ողորմութիւն... անի-  
ծուի նա...

—Տիկին, — գոչեցի ես բարկացած, բոլորո-  
վին համբերութիւնից դուրս գալով այրու-  
անվերջ անէծքներից, — նա ձեր ծախքը տալիս է,  
հերիք է, էլ ի՞նչ էք ուզում...

Խեղճ կինն ապշած նայեց երեսիս ու մի

քայլ յետ դրեց: Երեի, շատ էի բարկացած, և  
նա չէր սպասում իմ կողմից „այդչափ կոպտու-  
թիւն: Ես զղջացի. ինչ և լինէր, նա դժբախտ էր,  
գոնէ այդպէս էր համարում իրան:

—Հետաքրքրուե՛լ էք, արդեօք, ո՛ւր է գնում  
ամեն օր, — հարցրի ես, ձայնս մեղմացնելով:

—Շատ էլ հետաքրքրուում եմ, որ չի ա-  
սում: Կիթառն էլ ամեն օր հետը տանում է:  
Բայց ես կիմանամ, ո՛ւր է գնում, կիմանամ. չեմ  
թողնիլ, որ կորչի հօր պէս...

Չարմանալին այն էր, որ թատրոնների շուրջն  
էլ չէի հանդիպում Լևոնին: Ես կատարելապէս  
տխրում էի առանց նրան, մանաւանդ որ սինեօ-  
րա Ստեֆանիայի սեղանատունը զրկուել էր իր  
հրապոյրից: Այնտեղ այլ ևս չէին հնչում Լուի-  
զայի մետաղային ձայնն ու վարակիչ ծիծաղը:  
Սինեօրա Ստեֆանիան նրա ուղևորուելու հէնց  
երկրորդ օրը՝ դաշնամուրը վերադարձրել էր  
երաժշտական խանութ, ուսկից վերցրած էր  
աջնավարձով: Չկար ո՛չ նւագող, ո՛չ երգող,  
ո՛չ ծիծաղող: Ռախսան և ուսանողը մտերմացել  
էին ու զբաղուած էին իրանց մտերմութեամբ:  
Աւարտելով ճաշը, նրանք շտապում էին հեռա-  
նալ իրանց սենեակները:

Ես ուրախութեամբ կտեղափոխուէի մի ուրիշ  
բնակարան, եթէ չխանգարուէր Ստեֆանիայի  
դրութիւնը: Նրա սենեակների մեծ մասը դատարկ



էր, եթէ ես էլ դուրս գայի, խեղճ կինը պիտի  
փասս կրէր:

Մի անգամ ճաշից յետոյ բուլվարումն էի:  
Այստեղից բացւում է Օդեսսայի գեղեցիկ տեսա-  
րաններից մինը: Մօտ երկու հարիւր ոտնաչափ  
բարձրութիւնից երևում են ամբողջ նաւահան-  
գիստն ու ծովածոցը իրանց հազարաւոր նաւե-  
րով: Ես վաղուց էի կշտացել այդ տեսարանից:  
Նստած ամբոխից հեռու մի առանձնակի նստա-  
րանի վրայ, երաժշտութիւն էի լսում: Ակա-  
մայ յիշում էի Լևոնի մանգօլիսան, որ տասն օր  
էր որբացել էր սեղանիս վրայ: «Ո՞ւր է նա  
այժմ»,—հարցնում էի ինքս ինձ, և հարցը մնում  
էր հարց:

—Բօն ժուր, մօսեօ,—լսեցի մի թոյլ թո-  
քախտաւոր ձայն:

Գլուխս բարձրացրի և իմ առջև տեսայ Չաու-  
շէնկօին Իցկօ Մարգուլիսի հետ: Այս հանդիպումն  
ինձ ուրախացրեց: Ես սեղմեցի նրանց ձեռքը և  
խկոյն հարցրի Լևոնի մասին:

Չաուշէնկօն հաստ գաւազանը բարձրացրեց  
լայն վերարկուի տակից և, ցոյց տալով նաւա-  
հանգիստը, թատրոնական եղանակով ասաց.

—Այնտեղ է:

—Չաուշէնկօ, ինչո՞ւ այսօր ձեւերդ տրագի-  
քական են,—ասաց Իցկօն:

—Որովհետեւ, սիրելի ջհուղիկս, այնտեղ է

կատարւում կեանքի տրագեդիան: Մարդիկ տանջ-  
ւում են ու մեռնում խաւարի, մէջ: Գնանք,  
տնր ինձ այնտեղ, Իցկօ: Չաուշէնկօն արիստո-  
կրատ բանաստեղծներից չէ, որոնք խորշում են  
ամբոխից: Մաքսիմ Գօրկիյի գրածները չես կար-  
դացել, Չաուշէնկօյինը կկարդաս: Ութ տարի  
ուսումնասիրել եմ արձիճային աշխարհը. այժմ  
ուզում եմ ուսումնասիրել նաւահանգստի ամբոխը:  
Գնանք, պարոն,—դարձաւ նա ինձ,—դուք էլ  
զբող էք, գնանք, մի ամաչէք:

—Գնանք, ուր որ ուզում էք, միայն թէ  
Լևոնին ցոյց տուէք:

—Իցկօն մեզ կառաջնորդի: Նա խաւարի  
ծնունդ է: Հայրը նաւահանգստում հին լաթիւր  
ու երկաթ է ժողովում, պիտի իմանայ խաւար  
աշխարհի բոլոր խորշերը իր ձեռքի ափի պէս:

—Իսկ դու պիտի լուսաւորես այդ խաւար  
աշխարհը անա դրանցով,—ասաց Իցկօն, զար-  
կելով բանաստեղծի ձեռքի գրքոյկներին:—Քանի  
օրինակ ես վերցրել: Տասը: Կխարջենք, միամիտ  
կաց: Նո՛ւ, չիմբա—չիմբա, չիլալա... Չաուշէնկօ,  
չիլալա...

Նա ձախ ոտը բարձրացրեց և, աջ ոտի վրայ  
ոստոստալով, վազեց առաջ:

Օդեսսայի նաւահանգիստը քաղաքի հետ  
միացրած է մի հսկայական քարէ սանդուղքով,  
որի բարձրութեան վրայ բուլվարի մէջտեղում

կանգնած է քաղաքի հիմնադիր Ռիշիլիէի արձանը, իսկ ստորոտում կառուցուած է մի փոքրիկ եկեղեցի նաւահանգստի բնակչութեան համար: Մենք իջանք այդ սանդուղքով, մտանք մի աղեղնաձև լայն փողոց: Այդ վերջին փողոցն է դէպի ծովափը, այնուհետև ամբողջ նաւահանգստի երկայնութեամբ բարձրանում է «Էսթակադան»՝ երկաթուղու բեռնակիր գնացքների համար կառուցուած կամուրջը: Գիշեր-ցերեկ այս հսկայական կամուրջի վրայով սուլելով անցնում են շոգեկառքերը, քարշ տալով վագոնների երկայն շարքերը, իսկ ներքև, բազմաթիւ կամարների տակով անց ու դարձ են անում բեռնակիր սայլեր, նաւաստիներ, բանուորներ: Այդ մի աղմկալի վայր է, մի բարդ հանգոյց ծովային և ցամաքային կեանքերի միջև: Շոգենաւերի թանձր ծուխը, նաւաստիների կոշտ ձայները, էսթակադայի խուլ թնդիւնները գնացքների ծանրութիւնից, կայարաններում կիտուած քարածխի փոշին՝ այս բոլորն ընդհանուր առմամբ անսովոր մարդու վրայ ճնշող տպաւորութիւն են գործում:

Իցկօ Մարգուլիսը մեզ առաջնորդեց քարածխի փոշով ծածկուած փողոցի խորքը: Երբ եկեղեցուց հեռացանք երկու հարիւր քայլ դէպի աջ, մեր առջև բացուեց օղետների, ստորին տեսակի թէյատների ու պանդոկների մի ամբողջ աւան: Այստեղ էր վիտում նաւահանգստի բնակչ-

չութեան մեծ մասը: Պանդոկներից լսւում էին հարածոնիայի և ռուսական ողորմելի «բալալայկա»-ի հնչիւններն ամբոխի աղաղակների, երգերի, զոռում-գոչիւնների, յիշոցների ու անէծքների հետ: Նրանք, որոնք ժամանակ ու միջոց ունէին, ուտում, խմում ու հարբում էին պանդոկներում, վայելելով էփանագին հուրիների ընկերութեան հաճոյքը: Իսկ նրանք, որոնք միմիայն խմելու համար փող ունէին, մտնում էին «Մօնօպօլի» կրպակները: Այստեղ վերցնելով կնքուած շիշերը՝ դուրս էին գալիս փողոց և բովանդակութիւնը դատարկում իրանց բերանները: Օղին արգելում է խմել «Մօնօպօլի» կրպակներում, ուստի հարբեցողութիւնը, որ առաջ քիչ թէ շատ ամօթ ունէր և թաքնւում էր օղետների պատերի մէջ, այժմ թազաւորում է փողոցում ամենայն համարձակութեամբ: Եւ ահա նրա ողորմելի գոհերը թաւալուած էին կրպակների առջև, մայթերի վրայ, փողոցի մէջտեղում՝ սայլերի ու կառքերի տակ ջարդուելու վտանգին ենթակայ:

Իցկօն կանգ առաւ մի մեծ պանդոկի առջև, որի դռների ճակատին գրուած էր՝ «Արքայական Եսխտա»:

—Ահա այստեղ է Վեոնը, —ասաց նա, —անցեալ շաբաթ «Ոսկէ Սարիսխուսն» էր նուազում:

—Հը՞մ, —արտասանեց Չաուշէնկօն, դառ-

նալով ինձ,—տատանւում էք: Վախենում էք մտնել: Քննե՛ք, ձեզ չեն ուտիլ, մեզ նման մարդիկ են...

Նա գաւազանը բարձրացրեց և յաղթական քայլերով մտաւ Իցկօի հետ պանդոկ: Ես մի քիչ նրանից լաւ էի հագնուած: «Աղա» չհամարուելու համար, վերարկուիս օձիքը բարձրացրի, գլխարկիս եզրը բաշեցի աչքերիս, յուսալով որ ամենաշատը յոյն որմնադիր կհամարեն ինձ:

Պանդոկը լի էր յաճախորդներով: Առաջին պահ ոչինչ չկարողացայ որոշել, այնքան մթնոլորտը տոգորուած էր ծխով, փոշով ու կերակուրների շոգիով: Իժուար էր ընդհանուր աղմուկի, գոռում-գոչիւնների ու հայհոյանքների մէջ մի բան հասկանալ: Այցելուների մի մասը խրմբուել էր բուֆէտի առջև, որ գտնուում էր ուղիղ մուտքի դիմաց: Մենք հրհրուում էինք այս ու այն կողմ: Չաուչէնկօի նիհար մարմինը պնդակազմ նաւաստիների ուսերի հարուածներից տաշեղի պէս թռչկոտում էր: Երբեմն նա իրան դիմող մէջքերին դէմ էր տալիս գաւազանի կոթը, ինքը յետ կանգնում: Իցկօն, իր փոքրութեան շնորհով, կատուի ճարպիկութեամբ սլկում էր առաջ մարդկանց արանքով: Ես հազիւ էի կարողանում քիթ ու պոռնգս ազատ պահել օդի մէջ անիմաստ շարժուող ձեռների ու արմուկների պատահական հարուածներից:

Մենք անցանք երկու շարք կեղտոտ ու մերկ սենեակների միջով, որոնց շնորքը նստած էին նաւաստիներ և երկաթուղու ծառայողներ: Քիթն ուռած, կարմրած, աչքերի տակերը կապտած մի կին, ինձ տեսնելով, գոչեց.

—Էյ, բասուրման, արի միասին «տրեպակա» պարենք:

Ես հազիւ կարողացայ ազատուել նրա սիրալիր թևերից, որ բացուել էին ինձ գրկելու համար: Չաուչէնկօն, գլուխը փիլիսոփայօրէն շարժելով, արտասանեց.

—Թռչուն, ո՞ր է քո փետուրը:

—Քեռի Սիդօրի կատուն պոկոտել է,—ասաց Իցկօն, ծիծաղելով:

Քեռի Սիդօրը «Արքայական Եախտայի» տէրն էր, կատուն՝ օդին:

Վերջապէս, հասանք ընդարձակ պանդոկի համեմատաբար մի ապահով անկիւն, ուր մեր կողերը ջարդուելու վտանգից ազատուեցին: Այստեղ մի երկայն սեղանի ըով նստած էին տասնի չափ նաւաստիներ: Սեղանը ծածկուած էր կեղտոտ ամաններով, հացի կտորներով, ուտելիքների ու ծխախոտի մնացորդներով, գարեջրի և օղու շիշերով ու բաժակներով:

—Ահա և՛ ձեր արտիստը,—ասաց Իցկօն, ցոյց տալով սեղանի ծայրը:

Այնտեղ նստած էր Լևոնը: Նա կիթառ էր նուա-

գում և գուարձացնում սեղանակիցներին: Չնայելով իր չքաւորութեանը, ես մինչև այդ օրը նրան կեղտոտ չէի տեսել: Գոնէ շապիկը միշտ անարատ էր, ձեռներն ու երեսը մաքուր, կօշիկները վաքսած, փայլուն: Իսկ այժմ նա նմանւում էր գործարանական բանուորի:

Իմ երևալը նրան զարմացրեց: Նա չընդհատեց նուագումը, բայց չափազանց շփոթուեց, կարմրեց: Նաւաստիները նրան լսում էին ուշադիր, թէև արդէն բոլորն էլ հարբած էին: Իրանց հիացմունքն արտայայտում էին գոռում-գոչիւններով: Երբեմն մէկը կամ միւսը վեր էր կենում, գրկում ու համբուրում նրա հետ կամ, մէջքին զարկելով, արտասանում էր.

—Մալալեց, Լեվա, մալալեց...

Չառչէնկօն մեզ հրաւիրեց նստել մի դատարկ սեղանի քով, ասելով թէ Լեոնին չի կարելի խանգարել, նաւաստիները կկատաղեն: Մի շիշ գարեջրի պատրուակով կարելի էր նստել, և մենք նստեցինք: Լեոնը շարունակ մեզ էր նայում ու ժպտում: Այդ տասն օրուայ ընթացքում նա աւելի էր նիհարել ու թորշոմել: Առաջին անգամ այդ օրը նրա բերանի անկիւններում նկատեցի թեթև խորշեր:

Սեղանի մօտից վերկացաւ լայն թիկունքով ու մեծ միրուքով մի նաւաստի և օրօրուելով

մօտեցաւ Լեոնին: Չեռը դնելով պատանու նիհարիկ ուսի վրայ, գոչեց.

—է՛յ ճպուղ, նուագելի՛ս ես ինձ համար՝ «Ո՛հ, իմ վիշտը» թէ՛ չէ. ես ուզում եմ՝ «Ո՛հ, իմ վիշտ» լսել:

—Տեղդ նստիր, է՛յ, Սիբիրի ուխտ,—գոչեցին.—ընկերները,—մի՛ խանգարիր Լեվային:

—Չեմ նստիլ, մինչև որ չսեմ՝ «Ո՛հ, իմ վիշտ»: «Ո՛հ, իմ վիշտ»: Լեվա, Լեվա, «Ո՛հ, իմ վիշտ»:

—Յիմար գլուխ,—նկատեց մէկը,—Լեվան հէնց «Ո՛հ, իմ վիշտ» է նուագում: Չէ՛ս լսում, անո՛ւս...

—Լեվա, սուտ չի՞ ասում:

Լեվան գլխով հաստատեց, թէ նուագածը հէնց «Ո՛հ, իմ վիշտն» է:

—Սատանան տանի,—գոռաց Սիբիրի ուխտ,—ինչ լաւ էիր նուագում: Լսեցինք, լսեցինք. հիմա նուագիր «Դունայի գեղեցկուհի»: Լեվա, Լեվա, «Դունայի գեղեցկուհի»:

—Ա՛յ քեզ «Դունայի գեղեցկուհի»,—ասաց մի յաղթանդամ և, ետեից ձեռները զցելով Սիբիրի ուխտի կոների միջով, փորը դէմ տուեց մէջքին, բարձրացրեց ու բերեց, նստեցրեց իր տեղը:

—է՛յ, դու կալուգայի արջ, ի՞նչպէս համար-

ձակուեցիր,—գոռաց Սիբիրի ուխտը,—թաթերդ կփշրեմ...

Եւ բռունցքն այնպիսի ոյժով զարկեց սեղանին, որ շիշերն ու բաժակները միմեանց դիպչելով փշրտուեցին:

Բարձրացաւ աղմուկ, վէճ, իրարանցում: Օգի մէջ երևացին մի քանի սպառնալի բռունցքներ: Գուցէ «Սիբիրի ուխտը» և «Կալուզայի արջը» միմեանց քիթ ու պոռնոզը ջարդէին, եթէ չլինէր մի ալևոր նաւաստի, որին ընկերները «Դեագուշկա» էին անուանում: Նա մէջ մտաւ նրանց բաժանելու: Օգնութեան հասաւ Լևոնը: Նա նուագումը ընդհատեց և, տեղից վերկենալով, ասաց.

—Պարոններ, թոյլ տուէք ինձ գնալ «Սերսոնցիներ» մօտ:

Վէճն իսկոյն դադարեց, բոլորը շրջապատեցին երաժշտին:

—Լեվա, աղաւնեակ, մի անիր, Լեվա, հոգեակ, նուագիր. ի՞նչպէս կարելի է,—խնդրեցին բոլորը:

—Նուագիր... ի՞նչպէս նուագեմ, պարոններ, քանի որ չէք լսում, կուռում էք անկիրթ «բօսեակներին» պէս: Միթէ վայել է «Ռուսաց ընկերութեան» նաւաստիներին...

—Վայել չէ, ի հարկէ, վայել չէ,—գոչեց «Դեագուշկան»:

—Դուք ինձ «Տիրասպօլցիներ» մօտից բեքեցիք այստեղ, որ ձեր կռիւը տեսնեմ: Դուք լաւ չէք գնահատում երաժշտութիւնը...

«Սերսոն», «Տիրասպօլ» նաւեր էին, և նաւաստիները կրում էին իրանց նաւերի անունները:

—Կգնահատենք, կգնահատենք, Լեվա, յիմարներ չենք...

—Ի՞նչ է, փող է ուզում այդ ձպուռը.— գոչեց Սիբիրի ուխտը և վարտիկի գրպանից հանելով արծաթէ դրամներով լի քսակը, գցեց Լևոնի գիրկը,—ահա, վերցրո՛ւ, խեղդու՛իր...

—Մինք էլ կտանք, մենք էլ կտանք,— աղաղակեցին ամենքը, ձեռները տանելով իրանց գրպանները:

—Տեսէք, տեսէք, Լևոնը հարստանալու է, —գոչեց Իցկօն, հրճուանքից ձեռները միմեանց զարկելով, երբ տեսաւ փողի քսակները:

—Հապա, կտեսնենք թէ ի՞նչպէս,—արտասանեց Չաուշէնկօն, որ արմունկները սեղանին յենած, դիտում էր կատարուող տեսարանը:

Լևոնը հանգիստ վերցրեց իր գիրկն ընկած քսակները և, դնելով սեղանի վրայ, ասաց.

—Ես իմ գնից մի կոպէկ էլ աւելի չեմ վերցնիր: Համարը 10 կոպէկ, ո՛չ աւելի, ո՛չ պակաս: Դրէք ձեր գրպանները, նստեցէք, նուագում եմ...

—Բրանօ, Լևոն, բրանօ, դու մեր երեսը սև չարիր,—գոչեց Չաուշէնկօն ոգևորուած և նա-

Լաստիների ուշադրութիւնը գրաւեց մեր վրայ:

—Այդ ի՞նչ կատու է,—գոչեց Սիբիրի ուխտը  
—ահ, տիրացո՛ւ: Չէ, ուխտաւոր է, արեղայ է...  
է՛յ, երևի, Իօքազամայի տաճարի համար լուծայ  
ժողովելու ես եկել: Արի, արի, մենք էլ կտանք  
մեր հոգու փրկութեան համար:

Չառւշէնկօն վերցրեց սեղանի վրայից իր  
գրքոյկները և հանդիսաւոր քայլերով մօտեցաւ  
նաւաստիներին:

—Պարոններ, ես ո՛չ տիրացու եմ, ո՛չ  
տաճարի համար լուծայ ժողովող: Ես երգիչ եմ...

—Երգիչ, երգի՛չ, այդ շատ լաւ է,—ասա-  
ցին ոմանք.—Ի՛էհ, երգիր, տեսնենք:

—Երգիր՝ «Ո՛հ, իմ վիշտ»,—պահանջեց Սի-  
բիրի ուխտը,—«Ո՛հ, իմ վիշտ»:

—Ո՛հ, խաւար. ահա իմ վիշտը,—արտասա-  
նեց բանաստեղծը:—Պարոններ, ես ձայնով չեմ  
երգում, այլ գրչով: Գնեցէք մի-մի օրինակ ահա  
այս գրքոյկներից: Դուք, պարոններ, ինչպէս  
տեսնում եմ, երաժշտութիւնը սիրում էք. մի  
մոռանաք, որ բանաստեղծութիւնն էլ նրա քոյրն է:

—Քոյրն է,—ասաց Սիբիրի ուխտը,—ապա  
տո՛ւր ինձ այդ գեղեցկուհուն...

Նա խլեց գրքոյկներից մէկը, դրեց դատարկ  
ամանի մէջ, վրան օղի թափեց և, լուցկին վա-  
ռելով, ասաց.

—Ապա, տեսնենք, քոյրն ինչպէս է երգում:

Օղին այնքան թունդ չէր, որ վառուէր:

—Քեռի՛ Սիբոր,—գոչեց Սիբիրի ուխտը,—  
կատուիդ մագիչները հանել ես... խի-խի-խի,  
սպիրտ բեր...

—է՛յ, Սիբիրի ուխտ,—ասաց «Դեադուշկան»,  
—այսօր դու մեզ ուզում ես խայտառակել:  
Գրքերը սուրբ են. յանցանք է նրանց այրելը...  
Գնենք մի-մի օրինակ...

Նաւաստիները գնեցին մի-մի օրինակ «Վշտի  
և տանջանքների ժամերից», իսկ անհանգիստ  
Սիբիրի ուխտը մի մեծ բաժակ օղի ձեռքում  
մօտեցաւ հեղինակին:

—Կոնծիր, դնչիցդ երևում է, որ սիրում ես...

Չառւշէնկօն խմող չէր: Երկու ձեռները  
դէմ տուեց բաժակին, գոչելով.

—Հեռո՛ւ ինձանից համառուսական թոյն...

Այն ժամանակ Սիբիրի ուխտը կպաւ Լեոնին.

—Խմիր, դու մինչև այսօր դեռ չես հաղորդ-  
ուել... Թէ քրիստոսնեայ ես, պիտի խմես...

—Լեվա, Լեվա, մի բաժակ մեր խաթրու,—  
խնդրեցին միւսները:

Լեոնը հրաժարուեց, ասելով թէ խմելուց  
յետոյ չի կարող նուագել: «Դեադուշկան» նրան  
պաշտպանեց:

Օրն արդէն մթնել էր: «Դադուշկան» յայտ-  
նեց, թէ շոգենաւ վերադառնալու ժամանակ է:  
Խուճըրը, վճարելով կերած-խմածի գինը, նաև

Լևոնի վարձը, դուրս եկաւ աղմուկով, գոռում-  
գոչիւններով, միմեանց բռնելով ու հարուածելով:

Փողոցում Չառչէնկօի գլուխը պտտեց  
այնպէս, որ անշուշտ կընկնէր, եթէ չյենուէր  
պատին: Խմիչքների հոտը և ծխախոտի ծուխը  
շշմեցրել էին նրան: Բայց նա կրկնում էր.

—Շատ ուրախ եմ այստեղ գալուս, շատ  
ուրախ եմ, ամեն օր պիտի գամ: Ո՛րքան նիւթ,  
որքան նիւթ գրողի համար:

Իցկօն ուտոստում էր Լևոնի շուրջը: Վեր-  
ջապէս, ձեռքը գցելով նրա թևին, հարցրեց.

—Այսօր ինձ համար շօկօյա՞դ ես առնելու,  
թէ՞ ծխախոտ:

—Երկուսն էլ:

—Փիւճի ֆիւճի, ուրեմն այսօր երկու բուր-  
լուց աւելի ես հաւաքել... Կեցցէ տրիօ: Ես  
այսօր ոչինչ չեմ վաստակել: Բանաստեղծ, պիտի  
ինձ համար մի սրինգ գնես: Ես էլ ուզում եմ  
սրինգ նուագել:

—Կգնեմ, ինչու չեմ գնիլ,—ասաց Չառ-  
չէնկօն բարեսրտաբար:

—Չիմբա—չիմբա—չիլալա, Չառչէնկօ, չի-  
լալա...

Երբ ընկերները բաժանուեցին, ես հետաքրք-  
րուեցի իմանալ՝ ինչու է Լևոնը փոխել իր  
արհեստը: Չէի ուզում հաւատալ, որ առանց  
վերին աստիճանի ստիպողական մի պատճառի

կարող է նա ցերեկներն անգամ ապրել թատրո-  
նից հեռու:

—Կարիքն է ստիպում, սինեօր,—պատաս-  
խանեց նա հանդարտ:

—Բայց չէ՞ որ դու առաջ էլ կարիք ունէիր:

—Ես ուզում եմ մօրս կամքը կատարել:

—Այսինքն:

—Ուզում եմ նրան ապահովել:

Ես նայեցի նրա աչքերի մէջ և հասկացայ,  
որ կեղծում է: Փողոցային լապտերի լոյսը մատ-  
նեց նրա այլայլուելը:

—Է՛հ, շատ գովելի է,—ասացի ես,—որ  
ուզում ես մօրդ ապահովել: Բայց ներքի, Լևոն,  
այս անգամ շատ էլ չեմ հաւատում քեզ: Կար-  
ծում եմ, ուրիշ նպատակ ունիս:

Նա ոչինչ չասաց, միայն քայլերն արա-  
գացրեց:

—Ո՛ւր ես շտապում,—հարցրի ես:

—Թատրոն:

—Է՛լի թատրոն:

—Այո, սինեօր... այսօր լաւ դրամա եմ  
ներկայացնում...

Եւ, երևի, իմ հարց ու փորձերից ազատուե-  
լու համար, շտապով հեռացաւ: Ես արդէն գուշա-  
կել էի նրա միտքը...

Մի քանի անգամ այցելեցի «Արքայական  
Եախտան»: Լևոնին այնտեղ սիրում էին: Նաւաս-

տինները խլում էին նրան միմեանց ձեռքից: Նա գիտէր նուազել մալաուսական եղանակներ ու պարեր: Անցնում էր մի խմբից միւսը, բոլորին զուարճացնում, հաւաքելով իր տասնական կոպէկները: Զուարճութեան տաք միջոցներին սեղանակիցներն երբեմն խնդրում էին նրան խմել մի-մի բաժակ օղի կամ գարեջուր: Նա չէր ուզում խմել և չէր էլ կարողանում խմել:

Մի անգամ իմ ներկայութեամբ, երբ զրգուանքով յետ գրեց օղու բաժակը, նրա համար պահանջեցին ինչ-որ քաղցր ըմպելիք: Նա մի բաժակ խմեց, յետոյ երկրորդն և զուարթացաւ...

Ցաւալի էր ինձ համար, որ նա այցելում է այդ ստորին վայրերը: Բայց իրաւունք չէի համարում համոզել նրան թողնելու այդ տեղերը: Ուրիշ ի՞նչ միջոց ունէր նա ապրելու, բացի նախկին ողորմելի պարապմունքից:

Մի օր նա ասաց.

—Սինեօր, երկու ամիս չկայ, արդէն երեսուն ըուբլի եմ յետաձգել: Բայց մօրս չասէք:

—Ինչո՞ւ:

—Որովհետեւ այդ փողերն ինձ հարկաւոր են...

—Իտալիա գնալու համար,—լրացրի ես նրա խօսքը, խնդիրը միանգամից պարզելու համար.—

Մի զարմանար, Լեոն, ես այդ վազուց գիտէի:

—Օ՞, սինեօր, իրաւ է, ես ուզում եմ տեսնել Իտալիան...

—Եւ Լուիզային:

Նա ամօթից երեսը դարձրեց ինձանից: Ես հաղորդեցի նրան, թէ սինեօրա Ստեֆանիան կաւալարօից նոր նամակ է ստացել: Բարիտօնը գրում է, թէ երգեցողութեան ուսուցիչները փորձել են օրիորդի ձայնը և հիացել նրա ուժով ու «տեմբրով»: Մի յայտնի պրօֆեսսօր խոստանում է երեք տարուայ ընթացքում Լուիզային այնչափ պատրաստել, որ կարողանայ օպերաներում առաջին «գրամատիկ-սօպրանօ»-ի դերը երգել:

Հաղորդածս նորութիւն չէր նրա համար: Նա ասաց, թէ հէնց նոյն օրն ինքը նամակ է ստացել Լուիզայից: Բարի օրիորդն իր խոստումը կատարել էր: Սակայն այդ եղաւ առաջին և վերջին նամակը...

Ամբողջ գարունն և ամառը պատանին այցելեց նաւահանգստի պանդոկները: Երբեմն գալիս էր սենեակս և ինձ հաշիւ տալիս: Նրան դեռ սիրում են նաւաստիները, հաճոյքով լսում և միմեանց ձեռքից խլում: Ամսական միջին թըւով քսան ըուբլուց աւելի է յետաձգում: Շուտով, շուտով կկատարի իր փափագը, կուղևորուի Իտալիա...

Այն ինչ՝ պանդոկների մթնոլորտան արդէն դրել էր իր դրոշմը նրա վրայ: Զևերը նկատելու չափ գռեհկացել էին: Ժամանակ առ ժամանակ



արտասանում էր տգեղ բառեր, որ առաջ չկային նրա բառարանում: Արտասանում էր և իսկոյն զղշում, կարմրում: Մի քանի անգամ զգացի, որ բերանից խմիչքների հոտ է գալիս: Իսկ մի երեկոյ մեր տան դարպասի առջև տեսայ նրան սաստիկ հարբած դրուժեան մէջ: Կիթառը կոնատակին բռնած, օրօրուելով, տուն էր գնում, մի քայլ առաջ դնելով, մի քայլ կողք, օրօրուելով: Օգնեցի նրան սանդուղքով բարձրանալու:

Այժմասը տեսաւ նրան թէ չէ՝ ձեռները զարկեց իր երեսին, գոչելով.

— Սպանեց, մորթեց...

Նախատինքի ժամանակ չէր: Խնդրեցի վշտացած մօրը զսպել առ այժմ իր սրտի թոյնը:

Լևոնը թաւալուեց երեսնիվայր անկողնում, մի ոտը թողնելով յատակի վրայ: Տեսարանը եղկելի էր: Լևոնը, այն պատանին, որին երևակայութիւնս գրեթէ հրեշտակացրել էր, ընկնում էր աչքումս: Եւ այս ինձ համար դառն էր, շատ դառն: Նա ոչինչ չէր զգում, ընկած էր կեղտոտ լաթի պէս, ոտից մինչև գլուխ ցեխոտ: Միայն երբեմն ձեռը դուրս էր բերում փորի տակից և շօշափում ձախ կօշիկը...

Ես թողեցի տխուր տեսարանը և հեռացայ: Միթէ այս է բարեկամիս վերջը: Միթէ Այժմաստի չար գուշակութիւնն իրագործւում է:

Առաւօտն երբ բարձրացայ վերև, Այժմաստն

արդէն թեթևացրել էր իր սիրտն և աչք-ունքը վիտած՝ լուռ նստած էր մի անկիւնում: Լևոնը փնտռում էր կիթառը, որ գնայ իր գործին, չէր գտնում: Այժմասը թաքցրել էր, չէր ուզում տալ: Տեսնելով ինձ, խեղճ կինը լաց եղաւ: Այս անգամ խօսքեր չգտայ Լևոնին արդարացնելու:

— Չէի ասում, որ վերջն իր անիծուած հօր օրին է հասնելու: Ահա չորրորդ անգամն է տուն է գալիս շան օրում...

Ես բարևոք համարեցի Լևոնի հետ խօսել առանձին, հրաւիրելով սենեակս: Յիշում էր երեկուայ իր խայտառակ դրութիւնը և սաստիկ ամաչում: Լուռ էր, սպասում էր, որ ես խօսեմ: Ի՞նչ պիտի ասէի. նախատելը կլինէր աւելորդ: Լևոնը յիմար գլուխ չէր և ոչ էլ երեխայ. շուտով պիտի լրանար տասնութ տարին: Ես ընկերաբար բացատրեցի հարբեցողութեան կորստաբեր հետևանքները: Նա լսեց մինչև վերջը համբերութեամբ և, երբ վերջացրի, ասաց.

— Այդ բոլորը գիտեմ. հայրս չէնց հարբեցողութիւնից մեռաւ:

— Գիտես և էլի խմում ես:

— Ստիպում են:

— Ո՞վքեր:

— Նաւաստիները:

— Տեղափոխուիր ուրիշ պանդոկ:

— Ամեն տեղ ստիպում են:

— Մի՞թէ չես կարող մերժել:

— Առաջ մերժում էի, հիմա չեն թողնում:

— Ի՞նչ ասել է չեն թողնում. ամեն մարդ իր կամքի տէրն է:

— Այո, սինեոր, բայց երբ կէս փթանոց բռունցքը պահում են ըթիղ տակ, մոռանում ես կամքդ:

— Ո՞ւր նրանք քեզ չեն ծեծում:

— Կծեծեն, եթէ շատ յամառութիւն անեմ:

— Բայց ի՞նչ օգուտ ունին հարբեցնելուց:

— Հարբածներն ատում են արթուն մարդուն: Երբ չեմ խմում, ասում են՝ «դու մտքումդ ծաղրում ես մեզ: Դու էլ խմիր, հաւասարուիր մեզ»:

— Գոնէ քիչ խմիր:

— Շատ չեմ խմում, բայց քիչն էլ ինձ հարբեցնում է:

— Ի՞նչ են խմեցնում:

— Առաջ քաղցր խմիչքներ էին տալիս: Հիմա ասում են՝ «թանկ է նստում» և ստիպում են խմել գարեջուր էլ, օղի էլ...

Ես լռեցի: Բայց հարկաւոր էր մի հետևանքի հասցնել մեր խօսակցութիւնը:

— Լևոն, թող այդ պանդոկները, էլի թատրոններով զբաղուիր...

— Ի հարկէ, թողնելու եմ, սինեոր, շուտով,

շուտով կգնամ Իտալիա... Արդէն հարիւր յիսուն ըուբլի ունիմ:

— Իսկ մայրդ:

— Նրան էլ հետս տանելու եմ:

— Հարիւր յիսուն ըուբլով:

— Ի՞նչ կայ, քիչ է: Ես շատերից եմ հարցրել: Ասում են՝ ամսական երեսուն ըուբլով կարող ենք ապրել այնպէս, ինչպէս այստեղ:

— Գուցէ կարելի է, բայց մի քանի ամիս,

իսկ յետոյ:

— Յետոյ... մի գործ կգտնեմ:

— Լևոն, ճշմարիտն ասա, ի՞նչն է քեզ ստիպում Իտալիա գնալ, — հարցրի ես, — նայելով ուղիղ նրա աչքերի միջին:

— Ուզում եմ վիօլօնչէլ նուագելը սովորել տւ գալ այստեղի օրկեստրը մտնել:

«Կեղծում ես, բարեկամս, — մտածեցի ես, —

այդ չէ գլխաւոր պատճառը»:

Նայեցի նրան ուշադիր, սիրտս մորմոքուեց:

Նա ոտքի վրայ ցամաքել էր, ինչպէս արմատից քլասուած ծաղիկ: Խնդրեց ինձ համոզել մօրը, որ կիթառը տայ իրան: Միւնոյն է, եթէ չտայ, պիտի նորը գնել. ինչո՞ւ աւելորդ ծախսի մէջ լնկնել:

Հազիւ այդ օրից անցել էր մի շաբաթ, երբ մի երեկոյ, մօտ տաս ժամին, յանկարծ սենեակս մտաւ Ալմաստը շփոթուած:

—Պարոն, նեղութիւն քաշեցէք, վերև բարձրացէք Աստուծոյ սիրոյն:

Տարօրինակ դրութեան մէջ տեսայ ես Լեւոնին այդ երեկոյ: Հեզ պատանին կատարելապէս կատաղել էր: Առանց բաճկոնի ու կօշիկների թաւալուել էր դռների առջև և մոնչում էր ինչպէս մատաղ գազան, կրծոտելով իր ձեռները միւր: Նրա նիհար պարանոցի երակներն ուռել, փքուել էին, կարծես, ահա, ահա պիտի տրաքուեն ձգուած լարերի պէս: Նա ոտները գարկում էր յատակին ինչպէս դիւահար:

Պատահել էր մի շատ սովորական դէպք, որի նմանները պատահում էին Օդեսսայի խուլ անկիւններում գրեթէ ամեն երեկոյ: Նաւահանգստից վերադառնալիս Լեոնի վրայ յարձակուել են ինչոր քաղցած սրիկաներ, խլել ձեռքից կիթառը, հանել բաճկոնն ու կօշիկները և բաց թողել:

—Եւ դրա համար քեզ սպանում ես,— գոչեցի ես, բռնելով Լեոնի թևը,—ամօթ:

—Ես էլ այդ եմ ասում, որդի, խօսմ չեմ նախատում: Տանը մի հատ պիջակ էլ ունիս, կօշիկներ էլ... Վճյ, Տէր Աստուած, ինչպէս է գլուխը պատին խփում: Այս ի՞նչ պատիժ է, Երկնային Թագաւոր...

Կասկածելի էր, որ Լեոնը կիթառի, մանաւանդ ողորմելի պիջակի ու կօշիկների համար այդպիսի հեծ ու կոծ բարձրացնէր: Անշուշտ

կորուստն աւելի մեծ էր: Խնդրեցի Այմաստին մի քանի ըոպէ թողնել մեզ առանձին: Այրին դուրս գնաց: Ճանաչելով Լեոնի բնաւորութիւնը, գիտէի ինչպէս պիտի խօսել այսպիսի հանգամանքներում նրա հետ: Նա սիրում էր զգալ, որ մարդիկ իրան չափահաս են համարում:

—Ամօթ է, Լեոն: Փառք Աստուծու, դու երեսայ չես, խելքի եկ... Չարժէ այդպէս գողալ...

—Չարժէ, չարժէ, սինեօր, դուք էլ էք ասում: Բայց չգիտէք ինչ եմ կորցրել, ի՞նչ: Չախ կօշիկս... այն... ձախը... Գիտէք... Իտալիա, վիօլօնչէլ, երգ, երաժշտութիւն, կորաւ ամեն ինչ... բուլվարի ներքեումն էր, այն մեծ սանդղաղբի մօտ: Երկու հոգի էին՝ մէկը բարձրահասակ, միւս թիկնաւէտ: Բարձրահասակը բռնեց ետևից ձեռներս, միւսը խուզարկեց զրպաններս: Երբ մի ըուբլուց աւելի չգտան՝ բարկացան: Կարծում էի կիթառս կխլեն, կհեռանան: Չեղաւ: Պիջակս էլ հանեցին... Տէրը նրանց հետ, թող շապիկս էլ հանէին՝ չէի խօսիլ... Բայց կօշիկներս, ձախ կօշիկս... «Հանիր,—ասաց ձեռներս բռնողը,—գոնէ երկու բաժակ օղի արժեն»: Երբ թիկնաւէտը կուացաւ կօշիկներս հանելու, կատաղեցի, սկսեցի կծոտել նրա ուսերը, գլուխը... Նա ինձ ապտակեց: Աչքերս մթնեցին... Սկսեցի աղաչել, պաղատել... Չլսեցին անասուուածները... Տարան, տարան...

—Ուրեմն կօշիկները համար ես լալիս,  
—ասացի ես, մօտաւորապէս հասկանալով բանի  
էութիւնը...

—Հարիւր յիսուն ըուրլի, սինեօր, հարիւր  
յիսուն ըուրլի կար կօշկիս մէջ, ձախ կօշկիս...  
Այնտեղ էի պահում հաւաքած փողերս...

Եւ նա սկսեց դառնադին հեկեկալ...

Այսպէս, ուրեմն, տարել էին նրա վեց-եօթ  
ամսուայ աշխատանքի վարձը. նրա իտալիա  
գնալու, Լուիզային տեսնելու յոյսը... Նա աւելի  
ապահով տեղ չէր գտել իր փողերի համար:  
Տանը պահել վախեցել էր: Մայրը կգտնէր, չէր  
վերադարձնիլ: Այդ կի՛նն ամեն առաւօտ որդու  
գրպանները խուզարկում էր, մօտը փող չէր թող-  
նում:

—Փաթաթել էի թղթում, դրել կրունկիս  
կողմում, վրէն կաշի խփել, ծայրերը գամել...  
Շատ գիշերներ կօշիկներով եմ քնել... Տարան  
սրիկաները: Ով գիտէ, հիմա ծախում են մի  
բաժակ օղիով կամ մի ֆունտ հացով... Տէր Աստ-  
ուած, Տէր Աստուած, ի՛նչ պիտի անեմ...

Ես խօսքեր չէի գտնում թշուառին մխիթա-  
րելու: Խստութիւն համարեցի նախատել նրան  
իր անզգուշութեան համար: Հարկաւոր էր միայն  
ցոյց տալ կորուստը գտնելու գէթ մի թոյլ յոյս:  
Արդէն վիշտը շատ մեծ էր:

—Ա՛ն, գոչեց նա յանկարծ, ձեռը զարկե-

լով ձակատին,—յոյս կայ, յոյս կայ գտնելու:

—Այո՛, —ուրախացայ ես երեխայի պէս:

—Այո՛, սինեօր: Դուք ճանաչում էք Իցկօի  
հօրը: «Մօշկա սելեօդկա» են կոչում նրան: Ճար-  
պիկ մարդ է, ճանաչում է փողոցի սրիկաներին:  
Հին հագուստեղէն ու կօշիկներ է գնում, վաճա-  
ռում: Ա՛հ, իսկոյն կգնամ նրա մօտ, իսկոյն:  
Մամա, մամա, ներս եկ, տնւր ինձ միւս կօշիկս,  
պիջակս, գնում եմ կիթառս փնտռելու...

Հակառակ մօր կամքին, նա շուտով հագ-  
նուեց ու վազեց դուրս:

Ես, ի հարկէ, Ալմաստին չյայտնեցի, թէ  
Լևոնն ինչ է կորցրել: Երեւկայում էի ինչ ողբ  
պիտի բարձրացնէր և սրբան անիծէր որդուն:

Վերադարձայ սենեակս, հոգով նախանձելով  
հարուստներին: Ինչո՞ւ ես էլ հարուստ չէի...

Լոյսը նոր բացուած գնացի Լևոնին տես-  
նելու: Արդէն դուրս էր եկել անից: Ամբողջ  
գիշեր, Ալմաստի ասելով, չէր քնել, պտտել էր  
անկիւնից անկիւն: Ուշ երեկոյ էր, երբ Լևոնը  
մտաւ սենեակս յոգնած, ըրտնած, փոշոտ: Նա  
խօսելու անգամ ոյժ չունէր: Մինչև կէսօր  
թափառել էր Իցկօի հօր, իսկ կէսօրից յետոյ՝  
Չառչէնկօի ու Իցկօի հօր հետ: Եղել էին  
գրեթէ բոլոր այն շուկաններում, ուր հին  
հագուստեղէնի առուստուր է կատարւում: Փընտ-  
ռել էին միայն կօշիկները, առանց ում և է ասե-

յու ինչ գանձ են փնտռում: Եւ զո՛ւր: Իցկօթ հայրը խորհուրդ էր տուել Լևոնին «մոռանալ թէ երբ և է փող է ունեցել»: Չառուշէնկօն յայտնել էր ոստիկանութեանը: Պրիստաւը ծաղրեց էր. ո՞ր յիմարն է կօշիկ մէջ փող պահում:

Լևոնն ամբողջ օրն անց էր կացրել անօթի: Առաջարկեցի ընթրել ինձ հետ, մերժեց. դուրս եկաւ ուժասպառ, յուսահատուած, հարբածի պէս օրօրուելով:

Միւս օրն ես նրան հանդիպեցի փողոցում մի փոքրահասակ, նիհար, կեղտոտ հրէայի հետ խօսելիս: Դա ինքը «Մօշկա սելեօղկան» էր, Իցկօթի հայրը:

—Մօսեօ,— դարձաւ նա ինձ, երբ իմացաւ, որ Լևոնի բարեկամն եմ,— միրուքս վկայ, աղբատն երբէք չպիտի փող ունենայ: Փողը շատ գոռոզ է, սիրում է թանկագին պալատներ: Յիմար աղքատը կարծում է, թէ կարելի է նրան պահել գարշապարի տակ, կօշիկում, խի-խի-խի... Մանուկ, դու պիտի կուրծքդ պատուէիր ու ասէիր այդ հարիւրանոցին. «պատուելի, սիրելի, համեցէք, այ քո բնակարանը»: Երանի եմ տալիս այն հնավաճառին, որ այդ կօշիկը կգնի: Երդուում եմ միրուքովս, Սողոմոն արքան էլ այնպիսի թանկագին կօշիկներ չի հագել:

Մի շաբաթ շարունակ Լևոնը վաղ առաւօտից սկսած մինչև ուշ երեկոյ փնտռում էր իր

կորուստը: Չառուշէնկօն և Իցկօն յուսահատուել էին, այլևս չէին օգնում նրան, իսկ նա դեռ փնտռում էր: Նա զրկուել էր քնից, հանգստութիւնից, ախորժակից: Տուն էր վերադառնում երեկոները, պառկում հագուստով անկողնում, հեկեկում ու հեկեկում: Այմաստը յուսահատութիւնից չգիտէր ինչ անէր, տանջում էր որդու հետ հաւասար: Նա պնդում էր, թէ Լևոնը կխելագարուի, եթէ այդ դրութեան մէջ մնայ: Ամեն ինչ մոռացել է, ոչնչով չի հետաքրքրում, նոյն իսկ թատրոններով:

Խոստովանում եմ, ես այլ ևս քաջութիւն չունէի Լևոնի վիշտը տեսնելու: Նրա ծանր հաւաչանքները, ողբը, հեծկլտանքը կտրատում էին սիրտս: Այն ինչ՝ այժմ նա աւելի յաճախ էր այցելում ինձ, քան առաջ: Գալիս էր նստում սեղանիս քով և խօսում իր կորստի մասին: Նա դեռ պահում էր իր սրտում մի թոյլ յոյս փողերը գտնելու: Ո՛վ գիտէ, անկարելի ոչինչ չկայ. կարող են այդ կօշիկները պտտել ամբողջ քաղաքը և դարձեալ յետ գալ, իրանց տիրոջ ձեռքն ընկնել... Բայց շուտով այդ թոյլ յոյսն էլ մեռաւ նրա մէջ, և Լևոնի միտքը սկսեց փոքր առփոքր սթափուել: Ծանօթ նաւաստիները խնդրում էին նրան շարունակել յաճախել պանդոկները, խոստանալով նրա համար նոր կիթառ գնել: Ես խորհուրդ տուեցի նրան ընդունել այդ առաջարկու-

թիւնը և նորից սկսել փող ժողովել: Մի օր, վերջապէս, նա գնաց «Արքայական Եախաա» մի նոր կիթառ ձեռին: Երեկոյեան նա պատմեց ինձ, թէ նաւաստիները ինչպիսի ուրախութեամբ են ընդունել նրան, ինչպէս գրկուել ու համբուրուել նրա հետ: Նրա բերանից դարձեալ օդու հոտ էր գալիս: Երևի, այս անգամ խմել էր վիշտը մոռացութեան տալու համար. ես քաջութիւն չունեցայ նրան յանդիմանելու:

Մի չնչին գումար, որ կարողացաւ նա խնայել առաջին ամիսը, նորից վերակենդանացրեց նրա յոյսերը: Այս անգամ նա անկեղծ խոստովանեց ինձ, որ Իտալիա գնալու գլխաւոր նպատակը Լուիզային տեսնելն է: Գրեթէ օր չէր անցնում, որ նա չհարցնէր.

— Սինեօր, ի՞նչ լուր կայ Լուիզայից:

Նա ինքն ամաչում էր անմիջապէս սինեօրա Ստեֆանիային դիմել այս հարցով: Ես հազորդում էի նրան բոլորը, ինչ որ լսում էի տանտիրուհուցս: Միշտ Լուիզան բարև էր ուղարկում Լևոնին: Եւ Լևոնը երջանիկ էր այդ ուշադրութեամբ: Չգիտեմ, կ՞սր, արդեօք, մի ուրիշը, որ այնքան ուրախանար Լուիզայի ամեն մի նոր յաջողութեան համար, որքան այդ սիրահարը: Նա ասում էր, թէ ամենից աւելի ինքն է սիրում Լուիզային և ամենից առաջ էլ ինքն է

ուզում ծափահարել նրան բեմի վրայ ոչ այստեղ՝ Օդեսսայում, այլ այնտեղ՝ Իտալիայում:

Մի անգամ նա ասաց.

— Եթէ մինչև առաջիկայ գարուն չկարողանամ ձանապարհ ընկնել՝ կիսելագարուեմ:

Մի ուրիշ անգամ դիմեց ինձ այս հարցով.

— Ի՞նչ էք կարծում, սինեօր, Լուիզան, նշանաւոր երգչուհի դառնալով, կգոռոզանայ:

Հասկացայ, թէ իսկապէս ինչ է ուզում իմանալ: Հոգու խորքում նա ինքն իրան արժանի չէր համարում Լուիզային, բայց հպարտութիւնը չէր թոյլ տալիս նրան խոստովանել այդ: Նա ուզում էր իմ միտքն իմանալ՝ արժանի՞ եմ համարում իրան Լուիզային, թէ՞ ոչ:

Կամենալով գէթ մի փոքր սթափեցնել այդ՝ օրից օր աւելի ու աւելի կուրացող հոգին, պատասխանեցի.

— Այո, կգոռոզանայ: Նա հէնց այժմ էլ երբ դեռ շատ հեռու է նշանաւոր երգչուհի համարուելու պատուից, գոռոզացել է...

— Ո՞վ ասաց, — գոչեց Լևոնը վշտացած:

— Նրա վարմունքը: Նա բեզ մոռացել է:

— Ի՞նչ: Ինչո՞ւ. նա միշտ բարեկեր է ուղարկում, խօսի ինքներդ էք ասում:

— Այո, բարեկամս, ուղարկում է. բայց ներքի, այդ բարեկերի նպատակը ես ուրիշ կերպ եմ հասկանում: Լուիզան, դեռ երգչուհի չդար-

ձած, արտիստների խորամանկութիւնն է իւրացնում: Ես ճանաչում եմ նոյն իսկ տաղանդաւոր երգչուհիներ ու դերասանուհիներ, որոնք շողօքորթում են համալսարանական քաղաքներում ուսանողներին, գաւառական քաղաքներում՝ գիւմնազիստներին միմիայն նրանց ցոյցերին արժանանալու համար: Իսկ դու քո խմբով աւելի գեղեցիկ ցոյցեր գիտես անել: Լուիզան այս գիտէ և քեզ հետ հեռաւոր բարեկամութիւն է պահպանում իր անպագայի համար, թէև գիտէ, միևնոյն ժամանակ, որ դու՝ կաշառուող չես: Ա՛խ, բարեկամս, մի յափշտակուի՛ր այն ուսանողի պէս, յիշում ես, որ անցեալ տարի ինքնասպանութիւն գործեց մի երգչուհու պատճառով: Լուիզան քեզ չի սիրում, եթէ սիրէր՝ նամակ կգրէր: Ինչո՞ւ մէկը գրեց ու լռեց:

Գուցէ ես զրպարտում էի Լուիզային, բայց ասածիս մէջ զգում էի ճշմարտութեան մաս: Լևոնին փրկելու համար պատրաստ էի աւելի վատ գոյներով պատկերացնել Լուիզային նրա առջև:

—Նա ժամանակ չունի ինձ նամակ գրելու, զբաղուած է,—ասաց Լևոնը ոչ այնքան Լուիզային արդարացնելու, որքան իր անձնասիրութիւնը պաշտպանելու մտքով:

—Գուցէ... թող այդպէս լինի... —ասացի ես

անորոշ եղանակով Լևոնին աւելի չվշտացնելու համար:

Որքան յիշում եմ, հէնց այդ օրն էր, որ սինեօրա Ստեֆանիան մտաւ սենեակս անսովոր ուրախ տրամադրութեան մէջ և ասաց.

—Սինեօր, հիմա կարող էք ինձ շնորհաւորել:

—Ի՞նչ է պատահել...

—Պատահել է այն, ինչ որ վաղուց սպասում էի անհամբեր: Լուիզան երեկ պսակուել է Կավալարօի հետ... հէնց այս ըոպէիս հեռագիր ստացայ... ահա...

Եւ նա ծոցից հանելով հեռագիրը՝ ցոյց տուեց ինձ:

—Այդպէս անսպասելի՞,—գոչեցի ես, թէև վաղուց մի ներքին ձայն ինձ ասում էր, թէ կայ ինչ-որ մտերմութիւն Լուիզայի և Կավալարօի միջև:

—Անսպասելի չէր, սինեօր, ոչ, այդ դ՛ուք չգիտէիք, իսկ ես գիտէի, որ նրանք նշանուած են վաղուց: Նշանուելն ինձ համար կարևոր չէր, պսակուելն է կարևոր: Ես լուում էի, վախենալով որ գործը չփչանայ: Ա՛խ, վերջապէս սրբան ուրախ, սրբան ուրախ եմ: Կավալարօն հէնց իմ ուզած փեսան է՝ բարի, քաղաքավարի, լաւ երգիչ, լաւ էլ փող է ստանում: Այո՛, Լուիզան աւելի լաւ ընտրութիւն անել չէր կարող: Երեկ

պսակուել են, այսօր պիտի ուղևորուեն Պարիզ։  
Կավալարօն պիտի մի տարի մնայ այնտեղ։ Լուի-  
զան, ի հարկէ, նրա հետ կլինի...

Ես շնորհաւորեցի երջանիկ մօրը. բայց մի  
ներքին ձայն շշշաց, թէ շատ էլ անկեղծ չեմ  
վարւում։ Ի՞նչպէս կընդունի այդ լուրը Լեոնը,  
որին սիրում եմ աւելի քան Կավալարօին ու  
Լուիզային։

Այդ օրը ես վերադարձայ դրսից տուն ուշ  
գիշերին, որպէս զի չհանդիպեմ Լեոնին։ Սակայն  
հետևեալ օրը նա եկաւ սենեակս երեկոյեան-  
սովորական ժամից առաջ։ Սինեօրա Ստեֆանիան  
ճաշի միջոցին ինձ ցոյց էր տուել երկրորդ հե-  
ռագիրը, որով յայտնւում էր, թէ նորապսակներն-  
արդէն ուղևորուել են Պարիզ։

Տխուր, անմոռանալի երեկոյ. առաջին ան-  
գամ կողոպտուելուց յետոյ Լեոնի դէմքի վրայ  
տեսայ այդ երեկոյ ուրախ ժպիտ։ Նա իսկոյն  
պատմեց իր ուրախութեան պատճառը։ Երկու  
օր է նրան կանչում են «Սերսօն» շոգենաւը։  
Այնտեղ նա նուագում է նաւապետի և իր օգ-  
նականների համար։ Այսօր օգնականներից մէկը,  
տալով նրան իր մանդօլինան, առաջարկել է  
նուագել։ Լեոնը կատարել է նրա ցանկութիւնը։  
Նաւապետին առանձնապէս դուր է եկել «Մադ-  
րիդի շրջմովիկը»։ Նա մի շատ բարի մարդ է.  
իմանալով որ Լեոնը ձգտում է գնալ Իտալիա,

այսօր խոստացաւ օգնել նրան։ Երկու օրից յե-  
տոյ «Սերսօնը» գնում է Կրօնչտադ։ Այնտեղից  
յետ է գալու և ուղևորուելու է Միջերկրական  
ծովը, յետոյ Հեռաւոր Արևելք։ Ահա այդ ժամա-  
նակ նա կվերցնի Լեոնին իր մօր հետ և կտանի  
մինչև Իտալիայի սահմանները...

—Օ՛, սինեօր, սինեօր, այնքան ուրախ եմ,  
որ ուզում եմ թռչկոտել։ Ես նաւապետի պարտ-  
քի տակ չեմ մնալ։ Կնուագեմ նրա համար  
ամբողջ ճանապարհին, գիշեր-ցերեկ կնուագեմ։  
Իտալիա, Իտալիա, անպատճառ պիտի տեսնեմ։  
Որքան կգարմտնայ Լուիզան ու ինչպէս կու-  
րախանայ...

Ծանր էր ինձ համար այս անկեղծ խօսքե-  
րից յետոյ թաքցնել իրողութիւնը Լեոնից, որ այդ  
պահին մարմնացած ոգևորութիւն էր։

—Լեոն,—ասացի,—շատ ես փափագում տես-  
նել Լուիզային։

—Այո, ի հարկէ։

—Եթէ չտեսնես, շատ կտխրես։

—Բայց ես կտեսնեմ նրան, սինեօր, կը-  
տեսնեմ Միլանում,—գոչեց Լեոնը հաւատով լի,  
միևնոյն ժամանակ, մի տեսակ երկիւղով նայե-  
լով երեսիս։

—Լուիզան այժմ Միլանում չէ։

—Ո՞վ ասաց։

—Սինեօրա Ստեֆանիայի հեռագիրը։



—Բաս սրտեղ է:

—Պարիզում:

—Ո՞ւմ հետ...

—Կավալլարօի...

—Կավալլարօ, — գոչեց պատանին գրեթէ շըն-  
չասպառ:

—Ամուսնացել է Լուիզայի հետ և երեկ  
ուզևորուել Պարիզ մի տարի ժամանակով, —  
ասացի ես միանգամից սրտիս ծանրութիւնից  
ազատուելու համար:

Լևոնը ցնցուեց, երեսի միանունքները դո-  
ղացին: Մի վայրկեանում կարմրեց, կապտեց,  
յետոյ սիրթնեց կտաւի պէս:

—Տեսա՞ր, որ քեզ չի սիրում Լուիզան, որ  
դու երազի մէջ ես...

Լևոնը ճիգ արաւ զսպել յուզմունքը: Այդ  
տաննութ տարեկան պատանին, որի զգացումներն  
այնքան անժամանակ հասունացել էին, ունէր  
նաև կամքի ոյժ: Սակայն հարուածն աւելի զօ-  
րեղ էր: Նա թուլացած ընկղմուեց աթոռի վրայ,  
արտասանելով.

—Ա՛յ նորութիւն... պէտք է շնորհաւորել...

—Այո՛, պէտք է շնորհաւորել, — կրկնեցի ես,  
ձեռքներով իբր թէ չեմ նկատում նրա յուզ-  
մունքը:

—Կավալլարօն լաւ մարդ է, ազնիւ է, ասաց

նա դողդոջուն ձայնով, շրթունքները կրծոտե-  
լով:

—Այնքան ազնիւ, որ Լուիզան չարժէ նրան:

—Մինեօր...

—Չարժէ, չարժէ, — կրկնեցի ես վրդովուելով  
անմեղ իտալուհու դէմ:

—Լուիզան բարձր է... Լուիզան հրեշտակ է...

Այլևս նա չկարողացաւ իրան պահել, գլուխը  
դրեց սեղանին ու սկսեց հեկեկալ այնպէս ուժ-  
գին, որ թոււմ էր, թէ նրա մարմինը կտոր-կտոր  
է լինում:

Ես զգացի անզուսպ ատելութիւն դէպի  
Լուիզան. կարծես, նա ինձ հասցրել էր բարո-  
յական ծանր վիրաւորանք: Սկսեցի անխնայ և  
միանգամայն անարդար պախարակել մի էակի, որ  
իսկապէս արժանի էր սիրոյ և յարգանքի: Նկա-  
րագրեցի նրա աննշան թերութիւնները խոշորա-  
ցոյցով մեծացրած, հնարեցի չեղած թերութիւն-  
ներ: Լսելով ինձ, կարելի էր կարծել, թէ չկայ  
աշխարհի երեսին և չի եղել աւելի ամբարտաւան,  
աւելի յիմար և նոյն իսկ աւելի տգեղ ու հակա-  
կրելի աղջիկ, քան Լուիզան: Եւ այս բոլորը՝  
Լևոնին հիասթափեցնելու համար: Ես ջախջա-  
խում էի նրա կուռքը, ձգում նրա ոտների տակ,  
որպէս զի ոչնչացնեմ նրա սրտում խորին հա-  
ւատը: Այն ինչ՝ գիտէի, որ այդ կուռքը ոչինչով  
մեղաւոր չէ իր մոլեռանդ երկրպագուի առջև:

Նա գուցէ չէր էլ երևակայել, որ իր պարզ, ընկերական վարմունքը կարող է մի պատանու սրբատու մ առաջացնել այդքան հասուն, այդքան խորը և ջերմ գգացում...

Սակայն Լևոնը աւելի մեծահոգի և վեհանձն էր, քան կարող էի երևակայել: Նրա կեղեքուող կրծքից դառն հեծկլտանքի հետ դուրս էին գալիս միայն այս բառերը.

«Լուիզան պակասութիւն չունի... Լուիզան հրեշտակ է»...

Եղել են մոլեռանգներ, որոնք կրակի միջից իրանց այրուող ձեռները պարզել են դէպի վեր, ազօթել Աստծուն, Որի անունով նրանք դատապարտուել են այրման: Այսպէս էր և Լևոնը: Անհուն տանջանքների բովին նա դեռ պաշտում էր իր իդէալին, որովհետև դա նրա միակ աստուածուհին էր:

Նա զսպեց հեծկլտանքը, սրբեց արցունքը, ստքի կանգնեց, գդակը վերցնելով:

—Պէտք է շնորհաւորել սինեօրա Ստեֆանիային,—ասաց:—Բայց այժմ ուշ է... վաղը... Ներողութիւն, սինեօր, Լուիզայի համար չէի լալիս... Յոգնած եմ... Գիտէք... գիտէք... Լուիզան զուր է ամուսնու հետ գնում Պարիզ... Կավալարօն գնում է իր ձայնն աւելի մշակելու... Լուիզան իր ապագան կգոհի նրան... Բայց ինձ ինչ... ինձ ինչ...

Քանի մի ըռպէ նրան պաշարեց անձնասիրութեան և ամօթի գգացումը: Նա շփոթուեց իր թուլութիւնից, արտասուքից: Շփոթուեց այնպէս, որ երեսիս չէր ուզում նայել: Վերջրեց մի քանի անգամ մանդօլինան աննպատակ, յետ դրեց, գլխարկը ձեռքին սկսեց փնտռել նրան, ծիծաղեց, կեղծ, անբնական ծիծաղով: Վերջապէս, ճանկեց իր թանձր մազերը, կանգնեց սեղանի մօտ և կարմրած աչքերը յառեց լամպարի լոյսին: Չըզիտեմ ինչու, միշտ նրա աչքերը ձգտում էին դէպի լոյս: Նա սիրում էր նայել արեգակի շողերին, լամպարի լոյսին, վառարանի կրակին... Եւ այդ լինում էր մանաւանդ այն միջոցներին, երբ նրա մտքերը պղտորուած էին, նրա հոգին խռովուած...

Ես տանջուում էի իմ անգորութիւնից, որովհետև չգիտէի ինչով մխիթարել մարմնացած տանջանքը:

Լուութիւնը տեւեց երկար: Ես անցուդարձ էի անում. նա շարունակ կանգնած էր: Յանկարծ, շրթունքները կրծելով, գլխարկը մի ձեռով խփեց միւս ձեռի ափին, շուռ եկաւ և, առանց ինձ հրաժեշտ տալու, արագ քայլերով դուրս գնաց...

Մանդօլինան մնաց սեղանի վրայ, կարծես, վշտացած, որ դարձեալ իրան մոռացան... Չէ՞ որ Լևոնը եկել էր նրան տանելու, որ վաղը նուազէ շողենաւի վրայ...

ինձ պաշարեց զղձման զգացումը. ինչո՞ւ այդպէս շուտ և անզգոյշ յայտնեցի նրան լուրը: Ով գիտէ, ո՞ւր վազեց և ինչ կարող է անել: Երկու անգամ բարձրացայ վերև և, դրսից լսելով նրա ձայնը, հանգստացայ, յետ եկայ: Սկսեցի ինձ մխիթարել այն մտքով, որ կատարել եմ անկեղծ բարեկամի պարտք, բանալով Լևոնի աչքերը: Մտածեցի նաև, որ, էհ, ինչ և լինի, տասնութ տարեկան պատանի է, հազիւ թէ վիշտը նրա սրտում երկար ապրի: Լաց կլինի, լաց կլինի Լևոնը՝ կհանգստանայ... Մտածում էի այսպէս և մի և նոյն ժամանակ, զգում, որ սխալուած եմ...

Առաւօտը զարթնեցի մի անսովոր ծանրութիւն սրտիս վրայ: Շտապով խմելով մի բաժակ թէյ, գնացի վերև: Լևոնը տանը չէր: Ալմաստն ասաց, թէ գիշերը, անկողին պառկելուց առաջ, տուել է իրան յիսուն ըուբլի և համբուրուել հետը, թէ գրեթէ ամբողջ գիշեր նստած է եղել գրասեղանի քով, գրել է, ջնջել, պատուել: Առաւօտը կրկին համբուրուել է նրա հետ և դուրս գնացել, տանը թողնելով կիթառը, որ ամեն օր հետը տանում էր:

—Նա տխուր էր,—հարցրի ես:

—Ոչ տխուր, ոչ ուրախ. այնպէս էր, ինչպէս միշտ:

Կիթառը տանն է, մանդոլինան սենեակումս.

պարզ է, որ նա ոչ պանդոկ է գնացել, ոչ շոգենաւ: Ո՞ւր կարող է լինել: Ես փափագեցի տեսնել նրան անպատճառ, հէնց նոյն ժամին. ես սաստիկ անհանգիստ էի: Դուրս եկայ, պատեցի թատրոնների շուրջը, անցայ երկու անգամ Դերիբասեան փողոցը, որ երբեմն Լևոնը զբօսնում էր: Չկար: Օրը կիրակի էր. մտածեցի, գուցէ հայոց եկեղեցումն է. կիրակի օրերը երբեմն գնում էր պատարագ լսելու: Այնտեղ էլ չէր:

Աւելի բան երկու ժամ թափառելուց յետոյ վերադարձայ տուն մտամտիւր: Թւում էր ինձ, որ մի բան եմ կորցնում, մի շատ թանկագին բան:

Դարբասի առջև հանդիպեցի Չառլէնկօին: Նա Լևոնի սենեակից էր գալիս: Նա էլ էր փրնտուում ընկերոջը, չգիտեմ, ինչ-որ «կարևոր» գործի համար: Եղել էր պանդոկներում, «Քերսոն» շոգենաւի վրայ, հարցրել էր. նաև աստիները այսօր նրան չեն տեսել:

Պատմեցի նրան պատահածը:

—Օ՛, ունայնութիւն,—գոչեց բանաստեղծն իր սովորական ոգևորութեամբ.—ես միշտ ասել էմ, թէ սէրը դէպի կինը հոգու հիւանդութիւն է: Լևոնը վաղուց է ինձ խոստովանել, թէ սիրահարուած է այդ աղջկայ վրայ: Օ՛հ, ինչքան էր խօսում նրա մասին, ինչպէս հառաչում...

«Պէտք է գտնել նրան, հէնց իսկոյն... Նա տաքարիւն է...»

Խնդրեցի նրան մի քանի ըոպէ սպասել ինձ դրսում: Գնացի սինեօրա Ստեֆանիայի մօտ: Անշուշտ Լևոնը այսօր եղել է նրա մօտ. չէ՞ որ ուզում էր շնորհաւորել նրան:

Երջանիկ տրամադրութեան մէջ գտայ Ստեֆանիային: Նա ուրախութիւնից երգում էր ու պարում Ռախսայի մօտ այն ըոպէին, երբ մտայ սեղանատուն: Նա ասաց, թէ հրաւիրել է մի քանի բարեկամներ ու ծանօթներ, թէ պէտք է մի լաւ զուարճանալ:

—Ա՛խ, սինեօր, այնքան ուրախ եմ, որ ուզում եմ բոլորին գրկել ու համբուրել:

«Մի գուցէ և ինձ»,—ականայ մտածեցի ես, գրեթէ երկիւղով նայելով նրա սիւների պէս հաստ և ուժեղ կոնքերին:

Լևոնի մասին ասաց, թէ առաւօտն եղել է իր մօտ, շնորհաւորել է, ձեռքը համբուրել:

—Նա քաղաքավարի պատանի է, իսկ և իսկ արտիստ: Կարծես, հայրը վարսավիր չի եղել, այլ շենտլմէն: Բայց ծիծաղելի էր, չէր հաւատում Լուիզայի ամուսնութեանը: Հեռագրները տուեցի, ինքը կարդաց, մէկ էլ շնորհաւորեց, քայց այնպէս մտիկ արաւ աչքերիս խէթ-խէթ, ապշած, որ, կարծես, նոր էր տեսնում ինձ: Յետոյ առանց դէս, առանց դէն ասաց. «Սինեօ-

րա Ստեֆանիա, մօրս սիրեցէք, նա խեղճ կնիկ է»: Առհասարակ շատ օտարոտի էր...

Այսքանը բաւական էր, որպէս զի իմ մէջ ծագէ վատ նախազգացում: Դուրս գալով փողոց, Չաուշէնկօին հաղորդեցի իմ երկիւղը: Նա առաջարկեց զնալ քաղաքային թատրոնի կողմերը: Իցկօն այժմ պիտի այնտեղ լինի. նա կարող է գտնել Լևոնին:

Իցկօին հանդիպեցինք իր հասակի մի յոյնի հետ սաստիկ վէճի բռնուած: Յոյնը կատաղել էր, հայհոյում էր Իցկօին, անուանելով նրան «քոսոտ ջհուղ», «սատկած առնէտ» և այլն: Իսկ Իցկօն միայն կրկնում էր՝ «դու ինքդ, դու ինքդ»:

Չաուշէնկօն, սպառնալով յոյնին գաւազանով ջախջախել նրա գլուխը, ստիպեց նրան լռել: Յայտնուեց, որ վէճը Լևոնի պատճառով էր: Յոյնը Լևոնի մրցակիցն էր թատրոնի վերնայարկում և շուաքնում էր այն երգիչներին, որոնց նա ծափահարում էր: Նա Իցկօի մօտ Լևոնին հայհոյել էր. Իցկօն պաշտպանել էր բացակայ ընկերոջը և վէճի բռնուել:

Երբ Չաուշէնկօն պատմեց ինձանից լսածը. Իցկօն, վերուվեր թռչկոտելով, գոչեց.

—Իհէ, իհէ, խեղճ Լևոն...

Նա ևս գիտէր, որ Լևոնը միշտ երազում էր. Լուիզայի մասին, և պատմեց մեզ մի քանի մանրամասներ: Ի միջի այլոց, ասաց, թէ շատ

տիրելիս Լևոնը գնում էր «Ալէքսանդրեան պառկ» կոչուած զբօսավայրն ու այնտեղ ծովափի կողմում, մի հեռաւոր նստարանի վրայ նստում, կիթառը ծնկների վրայ դրած, և մտիկ անում նաւահանգստից դուրս եկող շոգենաւերին: Քանի քանի անգամ Իցկօն հանդիպել է նրան այդ դրութեան մէջ, և նա ասել է. «Իցկօ, երբ մտիկ եմ անում մի հեռացող շոգենաւի, ինձ թւում է, որ ես էլ նրա վրայ ուրիշների հետ գնում եմ հեռու, հեռու երկիրներ»...

— Գնանք «Ալէքսանդրեան պառկ», այնտեղ է, երևի, — առաջարկեցի ես:

Տասը ըոպէսում հասանք զբօսավայրը, անցանք այդ ընդարձակ այգին երկայնութեամբ ու լայնութեամբ, նայեցինք բոլոր ծառուղիները. չկար ու չկար Լևոնը...

Ես վերադարձայ տուն յողնած և՛ ֆիզիքապէս և՛ հոգեպէս, թողնելով Չառչէնկօին և Իցկօին որոնել իրանց կորած ընկերոջը...

Վատ նախազգացումս ինձ այնքան չարացրել էր, որ ես առանց որ և է պատրուակի՝ հրաժարուեցի մասնակցել սինեօրա Ստեֆանիայի այդ օրուայ ուրախ խնճոյքին: Ես պառկած էի հագուստով անկողնակալիս վրայ և մտածում էի Լևոնի և միմիայն Լևոնի մասին: Նրա տխուր,

յուսահատութեամբ լի աչքերն էի յիշում վերջին ըոպէին և նրանց մէջ կարգում մի փոքրիկ, բայց սքանչելի հերոսի հոգու անհուն տուայտանքը: Երևակայում էի նրան իր թշուառ հօր դրութեան մէջ, հարբած, կեղտոտ վեր ընկած թատրոնի դռների առջև, անցորդների ծաղրին ու սրախօսութիւններին ենթարկուած...

Նայում էի նրա մանգօլինային, սիրտս մորմոքում էր: Անշունչ գործիքը, կարծես, լեզու էր ստացել, ողբում էր իր տիրոջը: Ես վերցրի նրան սեղանիս վրայից, բաշ արի պատի մի անկիւնում, որ այլս ևս աչքիս չընկնի...

Մի քանի անգամ մատներս դիպան նրա լարերին, և նրանց թոյլ հնչիւնները յիշեցրին ինձ այն նշանաւոր առաւօտը, երբ Լևոնը առաջին անգամ նուագեց «Մադրիդի շրջմոլիկը»: Թշուառ շրջմոլիկ, ո՞ւր ես դու այժմ...

Իսկ այնտեղ, հարևան սենեակում ուտում, խմում, զուարճանում էին հրաւիրուածները: Լսում էի Ռաիսայի ձայնը և սինեօրա Ստեֆանիայի բարձրաձայն ուրախ ծիծաղը, որ առաւառաւառ բղխում էր նրա լայն, առողջ կրծքից... Փոքր առ փոքր նեարդերս թմրեցին. ես նիրհեցի, որովհետև զբեթէ ամբողջ գիշեր չէի քնել... Կէսըուն և կիսարթուն դրութեան մէջ լսեցի ինչ-որ դրդոց: Վեր թռայ տեղիցս... դա Լևոնի մանգօլինան էր, որ ընկել էր պատից յատակի

վրայ: Նոյն ընդհանր երբ գործիքը նորից բաշ էի անում պատին, դրսից լսեցի անսովոր աղմուկ: Շտապեցի նախասենեակ և այնտեղ հանդիպեցի սինեորա Ստեֆանիային իր հիւրերի հետ: Նրանց դէմքերն արտայայտում էին զարմացում և երկիւղ:

— Ի՞նչ է պատահել, ի՞նչ է պատահել, — հարցնում էին միմեանց:

Մեր բնակարանի մուտքի առջև կանգնած էր այրի Ալմաստը և, ձեռները տարածած դէպի ներքև, գոռում էր հրդեհում այրուողի պէս: Երկու ոստիկան և մեր դաւթապահը բարձրացնում էին սանդուղքով... Լեոնին: Նրանց ետևից բարձրանում էին Չառլէնկոն և Իցկոն:

Նայելով Լեոնի թրջուած հագուստին, կապտած դէմքին, ամեն ինչ հասկացայ... Մնացեալն երկու խօսքով պատմեցին Չառլէնկոն և Իցկոն:

Լեոնին հանել էին ջրից նաւաստիները «Սերսոն» շոգենաւի տակից, որ երկու շաբաթից յետոյ պիտի տանէր Իտալիա...



- Է. Վոյնիչ, Բոու, Թարգմ. Շանթի . . . . . 1 ր. —  
 Փօն-Պօլէնց, Գիւղացի Բիւանէր, Թարգմ. Ս. Թա-  
 աայեանի . . . . . 1 ր. 25 կ.  
 Էրկման-Շատրիան, Մի գիւղացու պատմու-  
 թիւնը, Թարգմ. Վ. Փափազեանի. . . . . 1 ր. 25 կ.  
 » Փամագործի յիշողութիւնները  
 Թարգմ. Զուշ. Խաժակեանի . . . . . — 8 կ.  
 Կարլ Մարքս, Վարձու աշխատանք և կապիտալ  
 Թարգմ. Ս. Զահումեանի . . . . . — 10 կ.  
 Յ. Գաուլկէ, Կապիտալ և կապիտալիզմ, Թարգմ.  
 Ս. Թառայեանի . . . . . — 12 կ.  
 Պրօֆ. Վ. Զօմբարտ, Ինչո՞ւ այժմ ամեն մարդ  
 հետաքրքրուում է քաղաքատնտեսական և  
 ընկերավարչական խնդիրներով. Թարգմ. Մ.  
 Թառայեանի . . . . . — 10 կ.  
 Պրօֆ. Թ. Ախէլիս, Իրաւունքի ծագումն ու  
 պատմութիւնը. Թարգմ. Ս. Թառայեանի — 10 կ.  
 Կ. Ն. Ելնիցկի, Սովորութիւնները, նրանց նշա-  
 նակութիւնն ու կրթութիւնը, Թարգմ. Մ.  
 Ազ. և Ս. Լիսից. . . . . — 15 կ.  
 Ա. Վիքնիստ, Երեխայի քունը. Թարգմ. Ս. Լի-  
 սից. . . . . — 15 կ.  
 Կ. Ն. Վեցկել, Երեխայի ազատագրութիւնը.  
 Թարգմ. Ս. Լիսից. . . . . — 15 կ.  
 Գրմել՝ Тифлисъ, Кавказское Армянское Издательское  
 Общество, Бебутовская ул. № 25.

« Ազգային գրադարան



NL0352960

9004

9004

48227

10

61

10



ԳԻՆՆ Ի 25 ԿՈՊ.